

Rurality and Different Perspectives of Population Change in the Remote Rural Area (Case Study: Shirvan County)

Reza Khosrobeigi bozchalouie*¹

1- Assistant Prof. in Geography and Rural Planning, Hakim Sabzevari University, Sabzevar, Iran.

Received: 10 September 2016

Accepted: 20 December 2016

Extended abstract

1. INTRODUCTION

Remote and inaccessible rural unlike the rural adjacent to large cities which benefit from the effects of population density and suburbanize, traditionally have to rely on their own internal resources and they do not have any opportunity for attracting urban population. At the same time, some of villages are at a higher level due to the presence of natural capacities and the availability of open space for leisure and recreation without any stressful factors, and therefore are interested for diversity of outlooks, relaxation and meditation. Similarly, under different circumstances, different perspectives of demographic changes can be found, along with stagnation, dynamism can be observed. In fact, the experiences of life and rurality are significantly different between individuals and society (however, if we have similar and homogeneous situations spatially). This is rooted in a set of cultural and social characteristics that bring residential preferences and expectations and, consequently, demographic movements. The purpose of this study is to illustrate the plurality and diversity of remote rural areas (micro level) in relation to immigration motives and demographic movements based on different routine lives of local residents and various moral and cultural discourses in societies, and control the preferences of individuals in choosing the location.

2. THEORETICAL FRAMEWORK

With the expansion of communications and information technology, we see not only tourists, but also permanent residents of urban areas in remote rural which has led to new jobs and, consequently,

population growth. However, in some places, as well as in the past, there is a continuing decline in population and movements to the benefit of urban areas. Accordingly, focusing on rural discourses and representations is highlighted in recent rural studies as part of the cultural turn and portrays the importance of rural redevelopment, the movement from produce space and consumption space for audiences. Although all the studies have been directed alongside the "cultural turn", there is a clear difference in the applied methods: to prevent the imposition of different guidelines and conflicting claims of the concepts of Frows rurality (1998), three major discourse streams with themes agricultural-rural, benefit-driven and hedonism have been identified. In addition, in recent years, Lopez-i- Glate (2009) has identified four major groups of rurality discourses such as environmentalism, entrepreneurship, agriculture, and endogenous development, which are the source of many research on demographic dynamics in rural areas.

3. METHODOLOGY

The analytical strategy in this research is a socio-cultural background and a qualitative methodology, and, most of all, in this paper, case study based grounded theory", multiple representations of rurality in relation to population movements and residential decisions. This technique contributes to combining and creating an equivalence between the complex dimensions of research namely, the knowledge of the researcher and how to communicate with local residents, events and events in the area, systematic

*. Corresponding Author: khosrobeigi@hsu.ac.ir

observations (cultural dynamics), and semi-structured interviews on the (moral) status of the residents.

Extracting the ethical and cultural discourses related to different prospect of demographic changes in the present research is carried out through the principles embodied in the Q methodology: The general objective of this method is to study the "personal perspectives, concepts and beliefs" of the people.

4. DISCUSSION

The mentality obtained by the Q methodology acknowledges that despite the spatial and geographical similarities of rural settlements in the Shirvan County, two different social and ethical discourses have been formed in Sarhad/ Ghooshkhaneh and the central part, and on this basis, there are differences in the prospects of the population. The mentality identified at Sarhad/ Ghooshkhaneh are more aligned with traditional and historical identities. There is a great demand for maintaining economic and social structures, namely grazing livestock in the rangeland at first, and second, farming by local residents. In contrast, the public policy of the country's economic development has limited the use of rangelands due to limited environmental sensitivities and attempts to transform the herd and sheep economy into livestock production, both industrially and lividly. On the other hand, the agricultural sector should be transformed from the secondary activity to main economic pillar of the region and in some cases it will provide most of the financial needs of the rural household. These imposed identities are a controversial area, and in the light of our social economic disparities, we experienced the increasing withdrawal of labor in Sarhad/ Ghooshkhaneh for the benefit of other economic sectors, especially urban ones. On the other

hand, the expansion of the agricultural sector is not accompanied by the general popularity of local people and is limited to women's households. It should be said that the continuous decline of the population is not entirely focused on the subject of identified mentality, and other realities in everyday life can manipulate villagers' decisions to stay or not.

5. CONCLUSION

In the conclusion, the macro-rural development patterns are emerged from local micro practices. The rural is merely an integral part of a community that is linked to a set of cultural, social, and moral characteristics before being examined by agricultural and productive activities or entrepreneurial initiatives. It is predicted that rural settlements are based on the principles of past developmental patterns of the emerging and new demands of local residents (due to extensive changes), as well as the destructive effects of local micro practices are in executive initiatives. So that, improving the quality of rural life became a complex problem, and development prospects are not accepted locally, and people are alien to them. On the other hand, the rural community has turned to conservatism and use motivational mechanisms, while does not deceive the plans of the construction companies and pursues their own cultural and moral interests.

Key words: Remote rural, population changes, comparative comparison, moral and cultural discourse, Shirvan.

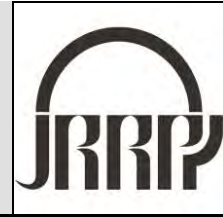
Acknowledgments: This research did not receive any specific grant from funding agencies in the public, commercial, or not-for-profit sectors.

Conflict of Interest: The authors have no conflict of interest to declare

How to cite this article:

Khosrobeigi bozchalouie, R. (2017). Rurality and different perspectives of population change in the remote rural area (Case study: Shirvan County). *Journal of Research & Rural Planning*, 6(3), 35-57.

<http://dx.doi.org/10.22067/jrrp.v5i4.58752>

روستابودگی و چشم‌اندازهای متفاوت تغییرات جمعیتی در نواحی روستایی دوردست (مطالعه موردی: شهرستان شیروان)

رضا خسروبیگی بزچلویی*

۱- استادیار جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه حکیم سبزواری، سبزوار، ایران.

تاریخ پذیرش: ۲۹ آذر ۱۳۹۵

تاریخ دریافت: ۱۹ شهریور ۱۳۹۵

چکیده

هدف: در مقاله حاضر به مطالعه تغییرات جمعیتی نواحی روستایی دوردست (مقیاس خرد) پرداخته شده است، مقایسه تطبیقی دو منطقه مطالعاتی؛ یعنی سرحد/قوشخانه و مرکزی در شمال و جنوب شهرستان شیروان با خصوصیات فضایی و مکانی مشابه و همگن.

روش: از روش کیو جهت تجزیه و تحلیل اطلاعات جمع‌آوری شده و استخراج الگوهای گفتمانی استفاده شده است. نخست، چشم‌اندازهای متفاوت تغییرات جمعیتی در نواحی روستایی دوردست با ساختار مکانی و فضایی مشابه و یکسان انعکاس داده می‌شود. سپس، رویکردهای مختلف روستابودگی جهت شناسایی ابعاد پیچیده مرتبط با جابه‌جایی‌های متفاوت جمعیتی معرفی شده و استفاده می‌شود.

یافته‌ها: ذهنیت‌های به‌دست‌آمده از تکنیک کیو تصدیق می‌کند که با وجود تشابهات مکانی و جغرافیایی سکونت‌گاه‌های روستایی در شهرستان شیروان، دو طیف از گفتمان‌های مختلف اجتماعی و اخلاقی در سرحد/قوشخانه و بخش مرکزی شکل گرفته و بر همین اساس، تفاوت‌هایی را در چشم‌اندازهای حرکتی جمعیت به وجود آورده است. بخش مرکزی خصوصیات ذاتی خود را بیشتر با روند تغییرات عمومی فضای روستایی به اشتراک گذاشته و در معرض جریان‌های شهرگرایی و تقاضاهای شهری (بازجمعیت‌پذیری) قرار گرفته است؛ ضمن این که چندفعالی بودن ساختار اقتصادی در این منطقه مشهود است و این باعث رونق اشتغال و به دنبال آن، تثبیت جمعیتی شده است. این در حالی است که منطقه سرحد/قوشخانه بیشتر پای‌بند به هویت‌های سنتی و تاریخی خود هستند و به ابتکارات کارآفرینانه اعتقادی ندارند و از جذب سرمایه‌های بیرون روستا ممانعت به عمل می‌آورند. عدم ادغام ظرفیت‌های منطقه با تغییرات عمومی فضای روستایی باعث شده است تا شاخصه‌هایی از محرومیت در این منطقه بروز کند و به این ترتیب مهاجرت‌فرستی داشته باشد.

راهکارهای عملی: ما دیدگاهی ضد ذات‌گرایانه (چندگانه) را برای توصیف خلیقات و روحیات مردم در نواحی روستایی دوردست (مقیاس خرد) ارائه می‌دهیم؛ یعنی باید تجربیات مختلف ساکنان محلی را در مطالعات و سیاست‌گذاری‌ها در نظر گرفت و از این طریق به تبیینی بهتر از وضعیت موجود روستاها و به تبع آن سامان‌دهی بهینه جمعیت روستایی دست یافت (نه این که دچار مطلق‌گرایی شد و نسخه‌های یکسان را برای نواحی مختلف در سیاست‌گذاری‌های جمعیتی پیچاند).

اصالت و ارزش: الگوهای کلان توسعه روستایی از درون رفتارهای خرد محلی فرصت ظهور می‌یابند. پیش‌بینی آینده سکونت‌گاه‌های روستایی با اصول الگوهای پیشین توسعه، غفلت از خواسته‌های نوظهور و جدید ساکنان محلی (با توجه به تغییرات گسترده صورت گرفته) و همچنین، اثرات مخرب رفتارهای خرد محلی در طرح‌های اجرایی را با خود به همراه می‌آورد.

کلیدواژه: روستاهای دوردست، تغییرات جمعیتی، مقایسه تطبیقی، گفتمان اخلاقی و فرهنگی، شیروان.

ارجاع: خسروبیگی بزچلویی، ر. (۱۳۹۶). روستابودگی و چشم‌اندازهای متفاوت تغییرات جمعیتی در نواحی روستایی دوردست (مطالعه موردی: شهرستان

شیروان). مجله پژوهش و برنامه‌ریزی روستایی، ۶(۳)، ۵۷-۳۵.

<http://dx.doi.org/10.22067/jrpp.v5i4.58752>

۱. مقدمه

امروزه شاهد تحولات مثبت توسعه‌ای در نواحی روستایی هستیم که از مهم‌ترین آن‌ها باز جمعیت‌پذیری^۱ و افزایش تحرکات جمعیتی به‌ویژه در نواحی حومه‌ای^۲ و مجاور کلان-شهرها است (استوکدیل، فیندلی و شورت^۳، ۲۰۰۰، ص. ۲۴۳). به واقع، مهاجرت معکوس در کنار تغییرات ارتباط انسان با زمین و بخش‌های اقتصادی به‌عنوان ضلع سوم از بازساخت معاصر روستایی محسوب می‌شود (نلسون^۴، ۲۰۰۱، ص. ۳۶۲). این فرآیند از پویایی‌های جمعیتی با خود زیرگروه‌های عامه‌پسندانه‌ای را به وجود آورده است که در حال حاضر محور اصلی مباحث تحقیقاتی محافل علمی و دانشگاهی را تشکیل می‌دهد. شهرگزیزی^۵ (بری^۶، ۱۹۷۶؛ چمپسون^۷، ۱۹۹۰)، مرفه‌سازی یا غیربومی‌سازی^۸ (فیلیپس^۹، ۱۹۹۳؛ اسمیت^{۱۰}، ۲۰۰۲)، بازگشت به زمین^{۱۱} (هالفاکری^{۱۲}، ۲۰۰۷)، بازگشت به خانه^{۱۳} (ویلبر^{۱۴}، ۲۰۱۴). به طور مشابه، زیرگروه‌هایی نیز در اتخاذ راهبردهای توسعه روستایی مورد مقبولیت محافل علمی و دانشگاهی قرار گرفته است؛ یعنی تغییر از یک فرهنگ تولیدگرا^{۱۵} و حرکت به سمت تمرکزهای مصرف-محور^{۱۶} در زندگی روستایی (به عبارتی پاسخ به تقاضاهای مصرفی متقاضیان شهری). با وجود این که چرخش جمعیت و روند معکوس جابه‌جایی جمعیت از شهر به روستا یکی از مشخصه‌های اصلی فرآیند عمومی توسعه فضاهای روستایی در سال‌های اخیر است، در برخی از نقاط به‌ویژه نواحی روستایی دوردست^{۱۷} همچنان با کاهش مستمر جمعیت مواجه هستیم و به عبارتی جمعیت‌فرستی غالبیت دارد (پانیاگوا^{۱۸}، ۲۰۱۴، ص. ۴۹).

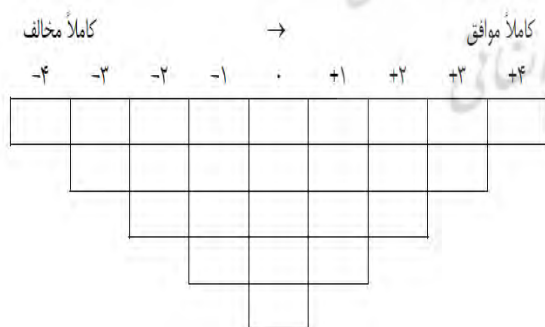
روستاهای دوردست و غیرقابل دسترس برخلاف روستاهای مجاور شهرهای بزرگ- که از تأثیرات تراکم جمعیت و حومه-ای بودن سود می‌برند- به طور سنتی مجبورند به منابع داخلی خود متکی باشند (کای و مارکوله^{۱۹}، ۲۰۱۳، ص. ۲۳) و بدین خاطر است که مزیت لازم برای جذب جمعیت شهری را ندارند. از طرفی در روستاهای دوردست و پرت بیشتر با پایین-بودن سطح درآمد و نبود فرصت‌های شغلی، کمبود امکانات آموزشی و تحصیلی و دسترسی ضعیف به راه‌های مواصلاتی و خدمات بهداشتی مواجه هستیم و این خود انگیزه مهاجرت در مردم به‌ویژه جوانان را تقویت می‌کند (لیبرت و ویست^{۲۰}،

۲۰۱۶، ص. ۲۶۴). ضمن این که، روستاهای دوردست بنابر خصیصه ذاتی خود نظیر شکنندگی اکوسیستم، تراکم کم جمعیتی، دوری و دشواری دسترسی و همچنین اقتصاد محدود در بازار جهانی بیشتر در فرآیند بازساخت روستایی آسیب‌پذیر شده‌اند و این خود بر تصمیم‌گیرهای مهاجرتی دامن زده است. با وجود این همه چالش، برخی از روستاهای دوردست، هم‌اکنون رشد جمعیت و به تبع آن، بهبود وضعیت اشتغال را تجربه می‌کنند (ایسسرمن، فزر و وارن^{۲۱}، ۲۰۰۹، ص. ۳۰۰). اگرچه بسیاری از روستاهای دوردست در محرومیت به سر می‌برند، برخی از آن‌ها در سطح بالاتری به لحاظ وجود ظرفیت‌های طبیعی و در دسترس بودن فضای باز برای تفریح و گذاران اوقات فراغت و نبود عوامل استرس‌زای محیط شهری قرار دارند (گرین، دلر^{۲۲} و مارکوله، ۲۰۰۵، ص. ۱۷۰) و از این رو، با اقبال عمومی جهت بهره‌گیری از تنوع چشم‌اندازی و تمدد اعصاب و رسیدن به آرامش مواجه شده‌اند. به این ترتیب، در شرایط مشابه هم می‌توان چشم‌اندازهای متفاوتی از تغییرات جمعیتی را داشت و در کنار رکود، پویایی را نیز مشاهده کرد.

بیشتر گرایش‌های موضوعی در جغرافیای انسانی به‌ویژه جغرافیای روستایی مربوط به بازسازی اجتماعی و فرهنگی فضاهاست و تحقیقات روستایی با تأثیر از این جهت‌گیری در برخی از مطالعات به تأکید بر بازنمایی^{۲۴} ماهیت «چندگانه^{۲۵}» روستا پرداخته‌اند که در یک فضا یا مکان مشابه به وسیله گروه‌های اجتماعی و فردی مختلف و یا خصوصیات متفاوت مکان روستایی ایجاد شده است (میجرینگ، وان هوون و هیوجن^{۲۶}، ۲۰۰۷، ص. ۳۵۷). «روستا‌بودگی^{۲۷}» در این چهارچوب به صورت‌های مختلف بروز می‌کند و مبتنی بر این رویکرد ساختارهای جمعیتی متفاوتی را به نمایش می‌گذارد. در واقع، تجربیات زندگی و روستا‌بودگی به طور قابل توجهی بین افراد و جوامع متفاوت است (حال اگر از لحاظ فضایی و مکانی وضعیت‌های مشابه و همگنی را داشته باشیم)، این خود ریشه در مجموعه‌ای از خصوصیات فرهنگی و اجتماعی دارد که ترجیحات و انتظارات متفاوت اقامتی و به تبع آن، حرکت‌های جمعیتی را به همراه می‌آورد.

با اتخاذ این رویکرد، روستا‌بودگی‌های مختلفی در هر محل آشکار می‌شود. هویت‌های خرد محلی تولید می‌شود و در

مطالعاتی جهت دستیابی به یافته‌های خاص است؛ ضمن این که، درجه‌ای از مفهوم سیاسی و نهاد قدرت نیز آشکار می‌شود. استخراج گفتمان‌های اخلاقی و فرهنگی مربوط به چشم-اندازهای متفاوت تغییرات جمعیتی در تحقیق حاضر به واسطه اصول مندرج در روش‌شناسی کیو^{۳۲} عملی شده است. هدف کلی این روش، مطالعه «دیدگاه‌های شخصی، معانی و عقاید» مردم است. روش کیو مرکب از پنج مرحله به شرح موارد زیر است: ۱- گردآوری فضای گفتمان و مجموعه داده‌های کیو؛ ۲- انتخاب مشارکت‌کنندگان؛ ۳- مرتب‌سازی کیو در مقیاس «بیشترین موافقت» و «بیشترین مخالفت» در قالب شبکه (شکل ۱) و خروجی مصاحبه‌ها؛ ۴- تجزیه و تحلیل آماری داده-ها؛ ۵- تفسیر عامل‌ها. به طور معمول، در روش کیو انتخاب بین ۲۰ تا ۸۰ نمونه از افراد مورد بررسی برای دستیابی به دیدگاه‌های مختلف نسبت به یک موضوع کفایت می‌کند. بنابراین، انتخاب مشارکت‌کنندگان از طریق روش‌های نمونه-گیری احتمالی انجام نمی‌شود؛ بلکه نمونه افراد معمولاً به طور هدفمند و با اندازه‌های کوچک انتخاب می‌شود که در پژوهش حاضر از تعداد ۱۱۰ نفر به عنوان مشارکت‌کنندگان پژوهش در سکونت‌گاه‌های روستایی انتخاب شدند. این انتخاب به کمک تلفیقی از نمونه‌گیری هدفمند و غیراحتمالی انجام شد؛ ضمن این که، در نهایت، بر ۴۹ عبارت - بعد از خلاصه‌سازی عبارتهای بی‌شمار- جهت ارزیابی ذهنیت‌های مختلف ساکنان محلی توافق شد (جدول ۱).

شکل ۱- توزیع آیتم‌های کیو (نمودار کیو)

مأخذ: نگارنده، ۱۳۹۵

نهایت، به ساختارهای سیال و متغیر جمعیتی (در مقیاس خرد) دست خواهیم یافت. با این حال، مجموعه مطالعات جمعیتی در کشور اغلب متکی به مدل‌های نظری درباره حرکت‌های جمعیتی بوده‌اند تا ثبت ساختارهای پیچیده و متنوع رفتاری در سطوح خرد. این رویه با دغدغه اخیر روش-شناسی‌های مطالعات جمعیتی در دنیا مبنی بر غفلت از بازنمایی رفتار ساکنان محلی و نقص مدل‌های نظری محض (انتزاعی) منافات دارد: صرفاً بر روی مجموعه ابعاد و شاخص-های جمعیتی مشخص (عمدتاً تکراری) تمرکز می‌شود یا این که به دنبال تبیین حرکت‌های جمعیتی بیشتر با مدل‌های نظری وابسته به کنش عقلانی و خاصه اقتصادی هستند که در آن ساکنان محلی صرفاً تصمیم اقتصادی می‌گیرند و توجهی به رویکردهای جوامع محلی و خصوصیات سرزمینی در امر مهاجرت نمی‌شود.

هدف از تدوین مقاله حاضر، نشان دادن تعدد و چندگانگی نواحی روستایی دوردست (سطح خرد) در ارتباط با انگیزه‌های مهاجرتی و حرکات جمعیتی است که مبتنی بر زندگی‌های متفاوت روزمره ساکنان محلی و گفتمان‌های^{۲۸} گوناگون اخلاقی^{۲۹} و فرهنگی در جوامع شکل گرفته است و ترجیحات افراد را در انتخاب محل سکونت کنترل می‌کند.

۲. روش‌شناسی تحقیق

استراتژی تحلیلی در این تحقیق با اتخاذ پیش‌زمینه‌ای اجتماعی- فرهنگی و روش‌شناسی کیفی و البته خاصه در این مقاله «تئوری زمینه‌ای^{۳۰} مبتنی بر مطالعه موردی»، بازنمایی-های چندگانه و متعدد روستابودگی در ارتباط با جابه‌جایی-های جمعیتی و تصمیم‌گیری‌های اقامتی است. این تکنیک به تلفیق و ایجاد هم‌ارزی بین ابعاد پیچیده مؤثر در تحقیق؛ یعنی دانش مدنظر محقق و نحوه برقراری ارتباط با ساکنان محلی، رخدادها و حوادث موجود در منطقه، مشاهدات سیستماتیک (پویایی‌های فرهنگی) و مصاحبه‌های نیمه ساخت یافته درباره وضعیت (اخلاقی) افراد در محل کمک می‌کند. هدف از به‌کارگیری این تکنیک افزایش قوام و صحت مصاحبه‌های صورت گرفته با ضمیمه کردن خصوصیات قوم‌نگاری به آن و همچنین، مجهز کردن محقق به مشاهده و تجربیات از مورد

جدول ۱- گزاره‌های نمونه کیو

مأخذ: نگارنده، ۱۳۹۵

کد	گزاره‌های نمونه
۱	اصل زندگی در روستاست و زندگی شهری بسیاری از آسایش و آرامش انسان را می‌گیرد.
۲	زندگی در شهر به من شخصیت می‌دهد و منزلت اجتماعی من را در روستا بالا می‌برد.
۳	ما باید به اقتصاد روستا تنوع دهیم و زمینه‌های کاری بیشتری که امکانش هست را ایجاد کنیم.
۴	روستای ما امکانات لازم برای زندگی را دارد.
۵	روستای ما فراموش شده و کسی به آن توجهی ندارد.
۶	محل سکونت در روستا باید از فعالیت‌های کشاورزی و دامداری جدا باشد.
۷	مردم روستا ارزش کشاورزی را نمی‌دانند و برای پیشرفت آن از خود علاقه‌ای نشان نمی‌دهند.
۸	مردم روستا از حضور افراد شهری برای تفریح و گردشگری در روستا استقبال می‌کنند.
۹	ورود تازه‌واردان و ساخت‌وسازهای جدید جذابیت زندگی در روستا را بالا برده است.
۱۰	مردم روستا در ساخت‌وسازهای جدید ظاهر قدیمی روستا را حفظ کرده و مسکن‌های جدید منطبق با ویژگی‌های سنتی روستاست.
۱۱	حفاظت از منابع طبیعی روستا برای ساکنین محلی بیش از به‌دست‌آوردن منافع اقتصادی اهمیت دارد.
۱۲	اسکان خانواده‌های شهری در روستای ما وضعیت مناسبی را به وجود می‌آورد و رونق اقتصادی ساکنین را به همراه دارد.
۱۳	زندگی در روستا برای من سالم تر از زندگی در شهر است.
۱۴	کشاورزی هنوز هم برای گذران امورات زندگی مردم مهم است و مورد علاقه ساکنان روستا است.
۱۵	برای من مهم است خانه‌ای که در آن سکونت دارم باغ باشد و منظره سرسبزی داشته باشد.
۱۶	داشتن ویلا در روستا به من شخصیت می‌دهد و به نوعی برای من در بین دوستان و آشنایان کسب آبرو می‌کند.
۱۷	این روستا فرهنگ سنتی خود را حفظ کرده و به همین علت ساکنان شهری کمتر علاقه‌ای به برقراری ارتباط با افراد محلی در این روستا دارند.
۱۸	تازه‌واردین کاری به زندگی روستاییان ندارند و برای آن‌ها روستا صرفاً جایی زیبا برای ساخت خانه‌هایشان است.
۱۹	با ورود تازه‌واردان شهری و خرید خانه‌های قدیمی و بازسازی آن روستا در مسیر پیشرفت قرار می‌گیرد.
۲۰	تفاوتی بین زندگی در روستا و زندگی در شهر در حال حاضر وجود ندارد.
۲۱	از زندگی در روستا احساس آرامش می‌کنم.
۲۲	هم‌پستگی بین ساکنان محلی برای من مهم است و مردم روستا باید ارتباط تنگاتنگ و نزدیکی با هم داشته باشند.
۲۳	شیوه معیشت و گذران امورات زندگی مردم در این روستا کسب‌وکار و تجارت است.
۲۴	سنت‌های محلی در این روستا باید حفظ شود؛ زیرا دلیلی برای باقی ماندن رابطه صمیمی و هم‌پستگی مردم است.
۲۵	در روستای ما دو گروه از افراد سکونت دارند: مردم محلی و تازه‌واردان.
۲۶	دوست دارم فرزندانم در روستا ساکن باشند و در این‌جا زندگی کنند.
۲۷	تنش‌های اجتماعی و جرم و جنایت در روستا کمتر از شهر است.
۲۸	تصویر و منظره روستایی که بسیاری از مردم به آن اعتقاد دارند دیگر در این‌جا دیده نمی‌شود و تغییرات صورت گرفته با واقعیت‌های روستایی مطابقت ندارد.
۲۹	این روستا دیگر ظرفیت پذیرش جمعیت و رشد را ندارد.
۳۰	کسی که از تغییرات اخیر در روستا و ورود تازه‌واردان انتقاد دارد، می‌خواهد خودش باشد و راضی به ورود کسی به روستا نیست.
۳۱	در حال حاضر زندگی در شهر را ترجیح می‌دهم.
۳۲	افرادی که از این روستا در شهر ساکن هستند تمایل دارند دوباره در روستا سکونت داشته باشند؛ اما برخی از مسائل اجتماعی (سرخوردگی) اجازه بازگشت نمی‌دهد.
۳۳	سبک زندگی روستایی به تدریج در حال از بین رفتن است.
۳۴	روستای بدون کشاورزی و دامپروری معنی ندارد.
۳۵	این اشتباه است که تمرکز اقتصادی روستا صرفاً بر گردشگری باشد و دیگر راه‌های درآمد (کشاورزی، دامداری و غیره) در روستا از بین برود.
۳۶	اگر شرایطش را داشتیم از این روستا مهاجرت می‌کردم.
۳۷	در روستای ما تازه‌واردانی از روستاهای دیگر سکونت دارند.

ادامه جدول ۱

کد	گزاره‌های نمونه
۳۸	فعالیت‌های گردش‌گری در روستای ما باید باشد؛ ولی خانه‌های دوم نباید در روستا ایجاد شود.
۳۹	اقتصاد معیشتی اساس درآمد مردم است، پس اقتصاد روستا باید نوسازی شود.
۴۰	کشاورزی روستا باید در راستای تقاضای گردش‌گران باشد و محصولات موردنیاز گردش‌گران را تأمین کند.
۴۱	هرچه جمعیت روستا کمتر باشد، زندگی بهتر است.
۴۲	کشاورزی در این روستا در حال از بین رفتن است.
۴۳	استفاده از مناظر طبیعی و چشم‌انداز روستایی در این‌جا در حال افزایش است و این بهترین راه برای رونق اقتصادی روستا است.
۴۴	درآمد روستایی کم است و به همین علت مجبور به کار در سایر نقاط هستیم.
۴۵	فصلی بودن اشتغال و پایین بودن درآمد، مردم این روستا را وادار به مهاجرت به سایر نقاط کرده است.
۴۶	زندگی برای من در روستا کسل‌کننده است و از زندگی در روستا خسته شده‌ام.
۴۷	تفکر حفاظت از منابع مانع از افزایش درآمد در این روستاست.
۴۸	زندگی در روستا باید همانند زندگی در شهر شود.
۴۹	دوست دارم در روستایی باشم که به شهر نزدیک باشد و دورافتاده نباشد.

۱.۲. منطقه مورد مطالعه

شهرستان شیروان در شمال شرقی استان خراسان شمالی قرار گرفته و از شمال به کشور ترکمنستان، از جنوب به شهرستان اسفراین، از شرق به شهرستان فاروج و از غرب به شهرستان بجنورد محدود می‌شود. فاصله مرکز شهرستان شیروان تا شهر بجنورد، مرکز استان خراسان شمالی، ۵۲ کیلومتر است. این شهرستان با مساحت حدود ۳۹۴۵ کیلومتر مربع دارای ۴ شهر، ۳ بخش (مرکزی، سرحد و قوشخانه)، ۹ دهستان و ۱۷۴ آبادی است (شکل ۲). جمعیت این شهرستان در سال ۱۳۹۰ بالغ بر ۱۵۷۰۱۴ نفر برآورد شده است که ۶۷۵۴۹ نفر (۴۳/۰۲ درصد) از این تعداد در مناطق روستایی سکونت دارند. تراکم جمعیت روستایی در این شهرستان با ۱۷/۴ نفر در هر کیلومتر بالا و متوسط جمعیت در هر ۳۴۹ نفر است. ترکیب قومیتی شیروان شامل کردها، ترک زبانان و تات‌ها (فارسی دری) است. شهرستان شیروان در دره رود اترک بین رشته‌کوه‌های کپه داغ- هزار مسجد در شمال و آلاداغ ° بینالود در جنوب شکل گرفته است و به دلیل وجود منابع آب کافی، از جمله رودخانه اترک و شاخ‌های متعدد آن، کشاورزی و دامداری در آن رونق دارد. آب‌وهوای این منطقه در تابستان معتدل و در زمستان بسیار سرد است. براساس مشاهدات میدانی و مطالعه نقشه‌های توپوگرافی و زمین‌شناسی، منطقه به ۳ تیپ واحد کوهستان، تیپ ماهور و دشت و رودخانه تفکیک می‌شود. بخش قابل‌ملاحظه‌ای از

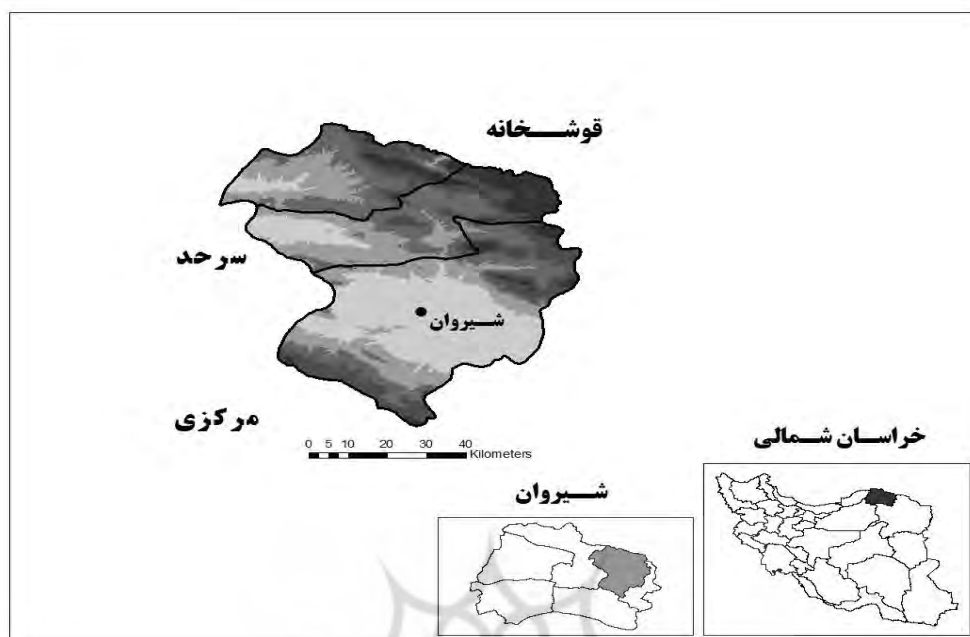
شهرستان به‌خصوص در قسمت‌های شمالی و میانی به واحد کوهستان و تیپ ماهور (۱۳۸ سکونت‌گاه) اختصاص دارد و بخش جنوبی شهرستان موقعیت دشتی (۳۴ سکونت‌گاه) دارد. عمده‌ترین فعالیت‌های کشاورزی مرسوم در منطقه شامل زراعت، باغداری و دامداری است.

بهره‌برداری غالب در بخش کشاورزی شهرستان به صورت خرده‌مالکی است؛ ضمن این‌که کشاورزی مدرن و بزرگ-مقیاس نیز در شهرستان دیده می‌شود که عمدتاً در نواحی دشتی استقرار دارند. دامداری و دامپروری از فعالیت‌های اصلی مردم شیروان است. نواحی دشتی و کوهستانی شیروان دارای مرتع، دره‌ها و دامنه‌های سرسبز و خرم بسیاری است که مکان مناسبی برای تعلیف دام هاست و به روش‌های سنتی کوچ‌رو و بدون کوچ در سطح شهرستان رواج دارد.

دو منطقه مطالعاتی جهت مقایسه تطبیقی مبتنی بر فضای گفتمانی گردآوری شده، به عنوان پایلوت کار انتخاب شد. ۱- منطقه سرحد/قوشخانه که در سال‌های اخیر با کاهش جمعیت روستایی مواجه است. در سال‌های اخیر کاهش جمعیت روستایی در این منطقه محسوس بوده؛ به طوری که نسبت به سرشماری سال ۸۵ از ۲۴۸۶۴ نفر به ۲۱۳۹۳ نفر در سرشماری سال ۹۰ رسیده است. ۲- منطقه مرکزی که از ثبات جمعیتی برخوردار بوده و در معرض جمعیت‌پذیری قرار دارد. جمعیت روستایی در این منطقه از ۴۴۱۸۵ نفر در

رسیده است و نشان از ثبات نسبی جمعیت دارد.

سرشماری سال ۸۵ به ۴۶۲۰۱ نفر در سرشماری سال ۹۰

شکل ۲ - نقشه منطقه مورد مطالعه

مأخذ: نگارنده، ۱۳۹۵

۳. چهار چوب نظری

۱.۳. تحرکات جمعیتی و چندگانگی فضای روستایی

در دهه‌های اخیر - به‌ویژه از دهه ۱۹۹۰ به بعد، برخی از ابهامات عمده در مورد چیستی و چگونگی روستا مشاهده می‌شود و منازعات و کشمکش‌هایی در ارتباط با فهم و بازشناخت شاخصه‌های جوامع محلی و تجربیات روستایی وجود دارد. برای این مسأله مبتنی بر آثار رای^{۳۳} (۲۰۰۶) و نیوبای^{۳۴} (۱۹۸۰)، دو نمونه از کارهای بی‌شماری که در ارتباط با اختلافات موجود بر سر مفهوم روستا و روستابودگی صورت گرفته را معرفی می‌کنیم. پیش‌تر مفهوم روستا با دیدگاهی واقع‌گرایانه مبتنی بر خصوصیات مکانی (جایی که شهر نباشد) عجین شده بود؛ به طوری که نیوبای (۱۹۸۰) به این نتیجه رسیده بود که «روستا هیچ معنای جامعه‌شناختی ندارد». فردیناند تونیس^{۳۵} (۱۸۹۳) با گرایش به معرفی مفاهیم گمین شافت^{۳۶} (جماعت) و گزل شافت^{۳۷} (جامعه) در نظریه خود سعی داشت تا جوامع روستایی و شهری را در فرم‌های سازمانی مشخص و تعریف‌شده‌ای قرار دهد (رای، ۲۰۰۶، ص. ۴۱۰) و با مطلق‌انگاری فضا مشخصه‌های توصیفی، قابل مشاهده و محسوس ساختارهای اجتماعی را در مطالعات

ترویج کند؛ اما مورمون^{۳۸} (۱۹۹۰) چند سال بعد اثبات کرد که روستا و روستایی در مفهوم ساخت اجتماعی جای دارند و به عبارتی، «روستا مقوله‌ای از تفکر^{۳۹} است» و در ذهن روستایی معنا پیدا می‌کند. در این رهیافت جدید، جغرافیای روستایی از خصوصیات ساختاری و پویایی‌های مکانی به بازنمایی‌های اجتماعی تغییر مسیر می‌دهد (وودز^{۴۰}، ۲۰۰۹، ص. ۱۲). در واقع، روستا صرفاً یک مکان نبوده؛ بلکه یک ایده است و به وسیله واقعیت‌های بیرونی ساخت می‌یابد. بنابر دیدگاه رای (۲۰۰۶) این مباحث به سمت جهت‌گیری‌های مجددی از تعریف روستا و روستابودگی هدایت شد، به جای پرسش از چیستی روستابودگی، محور اصلی سؤال‌های تحقیق به این گونه شکل گرفت. چگونه بازیگران اجتماعی روستابودگی را خلق می‌کنند؟ روستابودگی - آن چه به وسیله وودز (۲۰۰۹) برجسته شده، به واسطه ساکنان محلی، تازه‌واردان، کشاورزان، زمین‌داران، کارگران، گردش‌گران، سیاست‌گذاران، رسانه و محققان دانشگاهی اجرایی می‌شود. بر همین اساس، اگر تحلیلی هم صورت گیرد، باید به منظور تحلیل گفتمان‌هایی باشد که توسط افراد محلی و گوناگونی‌های مربوط به آن‌ها و همچنین، عوامل پشت پرده شکل‌دهنده پوشش انجام می‌شود.

روستایی است که با خود چهارچوب مشخصی از چشم‌اندازهای تحلیلی را به همراه آورده و پیکره‌بندی مجددی را در انواع مختلفی از حوزه‌های زندگی روستایی از جمله در مهاجرت و تغییرات جمعیتی سبب شده است. بر همین اساس، محققان روستایی خواستار شرکت در مطالعه ابعاد چندگانه و پیچیده-ای هستند که در پیوند با فرآیندهای مهاجرتی اخیر به وجود آمده است، این شامل شناسایی راه‌هایی است که تحرکات جمعیتی مفهوم روستا و روستایی را تغییر می‌دهد (مارسدن^{۴۸}، ۲۰۰۳، ص. ۱۰۰). در این ارتباط، حتی معیشتی-ترین سکونت‌گاه‌های روستایی (در این‌جا روستاهای دورافتاده) نیز به عنوان مکان‌هایی سیال با مرزبندی‌هایی متداخل در جریان‌های بیرونی و با خصوصیات پویا و قابل تغییر شناخته می‌شوند (بیدولف^{۴۹}، ۲۰۱۵، ص. ۱۰۰). حال همان‌طور که اشاره شد به دلیل کثرت شیوه‌های زندگی و منش‌های اجتماعی با مجموعه‌ای از تجربیات ساخته‌یافته، در حال ساخت‌وساخت‌نیافته خاصه در روستاهای دوردست و پرت مواجه هستیم (لاورنس^{۵۰}، ۱۹۹۷، ص. ۱۵)؛ به این شرح که در مکان‌هایی با ویژگی‌های مشابه، قدر مسلم به ترکیب یکسانی از فرآیندهای اجتماعی نخواهیم رسید (ماسی و جس^{۵۱}، ۱۹۹۵، ص. ۲۲۲). در یک مقایسه، روستابودگی نیز یک بازنمایی اجتماعی و به مثابه مکان‌های متفاوت، گروه‌ها و ساخت‌های فردی، تمایزها، روستابودگی‌ها با تأکید بر پیوندهای «روستایی» است (کلاک^{۵۲}، ۲۰۰۳، صص. ۶-۷).

۲.۳. تحرکات جمعیتی و گفتمان‌های اجتماعی در

نواحی روستایی

همان‌طور که ذکر آن رفت، ماهیتی از عملکردهای نوین منسوب به روستا-جریان‌های شهرگریزی و تقاضای مصرفی برای جوامع محلی به جای تولید- به ایجاد برند معنایی جدید برای این قلمرو مبنی بر استقرار موجودیت-های چندمنظوره و پیچیده کمک کرده و از دیدگاه‌های غالب با توجه به این که روستا مترداف با مکانی برای کشاورزی و تولید فرض می‌شود، فاصله گرفته است (سیلوا، فیگوریدو، ایوسیبیو و کارنو^{۵۳}، ۲۰۱۶، ص. ۷۹). روستاهای دوردست نیز این قاعده مستثنی نیستند و به واسطه اقتصاد جهانی، دیگر کشاورزی به عنوان ستون

باید گفت در ادامه این نگاه به روستا با تغییر مواضع روش-شناختی موجود نسبت به فضای روستایی و دخیل کردن عوامل طبیعی و فرهنگی محلی به جای ساختارهای انتزاعی و سوژه‌سازی‌های ذهنی تعدیل یافت؛ به این قرار که در نظریه-پردازیهای روستایی وجود روابط پیچیده بین هستارهای^{۴۱} طبیعی و فرهنگی و شیوه‌هایی که با فرآیندها و حوادث بیرونی ترکیب می‌شوند به دغدغه اصلی مطالعات بدل شده است. در این‌جا ناتوانی دیدگاه ساخت‌گرایی اجتماعی^{۴۲} برای درک این روابط آشکار می‌شود. چیزی که وجود دارد فراتر از مسائل اجتماعی (ذهنی) است با توجه به این که روستا پیچیدگی مادبی را به نمایش می‌گذارد که به راحتی نمی‌توان آن را حتی به ظریف و باریک‌بینانه‌ترین دسته‌بندی‌های اجتماعی فرو کاست و یا ساده‌سازی کرد (مرداک^{۴۳}، ۲۰۰۳، ص. ۲۶۴). با چرخش روش‌شناختی حاضر مفاهیم جدیدتری از روستابودگی نظیر روستای ارتباطی/ترکیبی^{۴۴} (وودز، ۲۰۰۹) و پساروستا^{۴۵} در محافل علمی و دانشگاهی مقبولیت پیدا کرده است. با این همه، روش‌شناسی انتقادی در خدمت نفی، فروکاست و کاهش علایق محققان به بازنمایی اجتماعی فضای روستایی نبوده و نمی‌باشد. فارغ از روش‌شناسی‌های موجود به طور کلی، نواحی روستایی در دو دهه گذشته تغییر و تحولات بسیاری به خود دیده و مشخصه‌هایی از واقعیت‌های بیرونی به طور فزاینده‌ای در ذهن ساکنان محلی رسوخ کرده و در ترکیب با خصوصیات محلی گفتمان‌هایی را جهت هدایت روستاییان عرضه کرده است. بنابراین، ما با یک فضای دووجهی مواجه هستیم؛ یعنی اتصال مکان به محیط اطراف و هم‌زمان متمایز کردن خود از آن. حال با توجه به کثرت شیوه-های زندگی و دیدگاه‌های مختلف فردی با مناطق متعدد و متنوع روستایی مواجه هستیم.

در حال حاضر، عناوین موضوعی متنوع و پیچیده‌ای تحت تأثیر تحولات اخیر روستایی در محافل علمی و دانشگاهی سرتاسر جهان رایج شده و به نوعی به‌روزرسانی محتوای ادبیات روستایی را می‌رساند. در این میان، بررسی تحرکات جمعیتی و شناسایی چشم‌اندازهای متفاوت مهاجرتی از جمله موضوعاتی است که در اولویت کاری مطالعات روستایی قرار دارد و توفیق بسیاری پیدا کرده است. وودز (۲۰۰۵) بیان می‌کند شواهد حاکی از تغییر و تحولات گسترده نواحی

اصلی تأمین درآمد خانوار محسوب نمی‌شود. با گسترش ارتباطات و تکنولوژی‌های اطلاعات شاهد حضور نه تنها گردش‌گران؛ بلکه اسکان دائمی ساکنان شهری در روستاهای دوردست هستیم و این منجر به ایجاد اشتغال-های جدید و متعاقب آن نگاه‌داشت جمعیت شده است (ورهیج^{۵۴}، ۱۹۹۶، ص. ۹۲۳). با این حال، در برخی از نقاط نیز به همان روال قبل شاهد کاهش مستمر جمعیتی و جابه‌جایی‌های مهاجرتی به سود نقاط شهری هستیم. بر همین اساس است که تمرکز بر گفتمان‌های و بازنمایی‌های روستایی به عنوان بخشی از توصیفات چرخش فرهنگی^{۵۵} در مطالعات روستایی اخیر برجسته شده (کلاک، ۲۰۰۶، ص. ۲۲) و به طریقی اهمیت بازساخت روستایی؛ یعنی حرکت از فضای تولید و پا گذاشتن به فضای مصرف را برای مخاطبان به تصویر می‌کشد.

هالفاکری (۱۹۹۳) ایده روستا به عنوان گفتمان و بازنمایی را با اقتباس از نظریه بازنمایی اجتماعی موسکوویسی^{۵۶} مطرح کرد تا محلی برای توصیف روستا با خصوصیات فرهنگی و نه مادی-مکانی باشد. بازنمایی اجتماعی برای هالفاکری ملغمه-ای از تجارب شخصی و اعتقادات سنتی دستکاری شده است که به وسیله ادبیات، رسانه، دولت، خانواده، دوستان و نهادها انتشار می‌یابند. بازنمایی اجتماعی و گفتمان‌های مربوط به آن در این جا شیوه خاصی از تفکر، صحبت و یا نوشته‌ای درباره چیزی است (لمکه^{۵۷}، ۱۹۹۵، ص. ۶)؛ علاوه بر این، گفتمان می‌تواند در ارتباط با ساخت، استقامت، مشروعیت و یا انتقال دانش، ارزش‌ها و هویت‌ها باشد. بنابراین، ساخت بازنمایی اجتماعی و گفتمان‌های مربوط به آن به مفاهیم قدرت نیز گره خورده است (جونز، ۱۹۹۵، ص. ۳۶). پیرو این خط فکری، محققان مطالعاتی را در ارتباط با گفتمان‌های محلی^{۵۸} (هالفاکری، ۱۹۹۵) و علمی و دانشگاهی، بازنمایی روستا در رسانه و مطبوعات (فیلیپس، فیش و آگ^{۶۰}، ۲۰۰۱)، کلیشه-های جنسیتی مرتبط با روستا (ساگریس^{۶۱}، ۲۰۰۲) و گفتمان‌هایی از جنبش‌های اجتماعی (وودز، ۲۰۰۳) به انجام رسانیده‌اند. آن چه که در این جا مشهود است، قاعدتاً تعدد مطالعات همراه با تعدد گفتمان یا بازنمایی‌های روستابودگی (و

حرکت‌های برخاسته از آن) خواهد بود که تا حدی مفهوم هرچ‌ومرچ گونه‌ای را از خود به جای می‌گذارد (هالفاکری، ۱۹۹۳، ص. ۲۹). اگرچه همه مطالعات صورت گرفته به موازات خط فکری «چرخش فرهنگی» جهت‌گیری شده‌اند، تفاوت آشکاری در شیوه‌های به کار گرفته شده مشاهده می‌شود. درک بازنمایی‌های عمومی و زندگی روزمره از روستابودگی (ون دام، هینز و البرسن^{۶۲}، ۲۰۰۲)، بازنمایی‌هایی از روستابودگی با آشکارسازی‌های فرهنگی؛ مانند فیلم، عکس و اسناد (فیلیپس، فیش و آگ، ۲۰۰۱)، رویکردهای اقتصاد سیاسی در پیوند با گفتمان‌های مورد علاقه حاکمیت (اسونسن^{۶۳}، ۲۰۰۴) و در نهایت، مطالعه دیگری؛ یعنی آن دسته از افرادی که به طور کلی نادیده گرفته شده‌اند؛ مانند زنان، کودکان، فقرا و بی-خانمان‌ها (کلاک، میلیورن و ویدوفیلد^{۶۴}، ۲۰۰۱). این بیان‌گر دشواری تعریف روستابودگی و گفتمان‌های وابسته به آن جهت بررسی تحرکات جمعیتی در نواحی روستایی است. در تلاش برای جلوگیری از تحمیل دستورالعمل‌های متفاوت و ادعاهای متضاد از مفاهیم روستابودگی فروس^{۶۵} (۱۹۹۸) سه جریان عمده گفتمانی با عناوین کشاورزی-روستایی^{۶۶}، فایده-گرایی^{۶۷} و لذت‌جویی^{۶۸} را شناسایی کرد؛ علاوه بر این، در سال‌های اخیر نیز لوپزی گلاتز (۲۰۰۹) چهار گروه عمده از گفتمان‌های روستابودگی از قبیل محیط زیست‌گرایی^{۶۹}، کارآفرینی^{۷۰}، کشاورزی^{۷۱} و توسعه درون‌زا^{۷۲} را تشخیص داده که منبع بسیاری از تحقیقات مربوط به تحرکات جمعیتی در نواحی روستایی است. از آن جایی که هدف بررسی چشم-اندازهای متفاوت تغییرات جمعیتی در مقیاس خرد؛ یعنی روستاهای دوردست با شرایط مشابه مکانی است. بنابراین، در کنار گفتمان‌های رایج در محافل علمی و دانشگاهی باید به یک روش تجربی جهت تشخیص ذهنیت‌های ساکنان محلی دست یافت. در ادامه نشان می‌دهیم که چگونه روش کیو این خواسته را برآورده می‌سازد و در بررسی ارتباط روستابودگی با انگیزه‌های مختلف جابه‌جایی جمعیت مؤثر واقع می‌شود.

۴. نتایج تحقیق

با استفاده از نرم‌افزار PQ method نتایج مرتب‌سازی و بر مبنای تحلیل عاملی مرکزی، سه عامل چرخ نیافته برای نواحی دوگانه سرحد/قوشخانه و مرکزی به دست آمد. در ادامه عامل-ها به شیوه واریماکس چرخش داده شدند و پس از چرخش

نمودارهای کیو که دارای بار عاملی بزرگ‌تری روی الگوی ذهنی مورد نظر هستند، علامت‌دار شده است. پس از ایجاد آرایه‌های عاملی، عبارات متمایزکننده شناسایی و با استفاده از آن‌ها تفاوت‌ها بین الگوهای ذهنی شناخته شد.

سه الگوی ذهنی (گفتمان) برای نواحی مذکور انتخاب شد. به علت این که در تحلیل عاملی کیو نمی‌توان به طور مستقیم از روی بارهای عاملی به تفسیر الگوهای ذهنی حاصله پرداخت. از این رو، در ادامه از آرایه‌های عاملی استفاده شده است (جدول ۲ و ۳). به کمک نرم‌افزار PQ method هر کدام از

جدول ۲- ماتریس بارهای عاملی چرخشی دربارهٔ ذهنیت‌های شناسایی شده (مرکزی)

مأخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۵

مشارکت‌کنندگان	عامل ۱	عامل ۲	عامل ۳	مشارکت‌کنندگان	عامل ۱	عامل ۲	عامل ۳
۱	*.۰۵۶۲	۰/۴۷۳	۰/۳۶۱	۳۴	۰/۱۶۲	۰/۱۳۵	۰/۱۰۳
۲	*.۰/۶۹۹	*.۰/۵۰۴	۰/۲۶۲	۳۵	۰/۴۱۲	۰/۳۹۸	-۰/۰۱۸
۳	*.۰/۶۸۶	۰/۳۳۲	۰/۱۸۲	۳۶	۰/۳۲۸	۰/۳۷۵	۰/۳۴۱
۴	*.۰/۷۰۵	۰/۴۴۴	۰/۰۷۰	۳۷	۰/۰۸۷	-۰/۰۲۲	۰/۵۶۷
۵	*.۰/۵۷۹	۰/۴۹۶	۰/۳۶۶	۳۸	-۰/۰۶۹	۰/۲۰۶	-۰/۰۲۵
۶	*.۰/۶۴۸	*.۰/۵۴۲	۰/۲۴۳	۳۹	۰/۲۸۵	۰/۴۱۹	۰/۱۰۴
۷	*.۰/۵۲۹	۰/۲۲۱	۰/۳۲۲	۴۰	۰/۰۴۶	۰/۴۲۲	۰/۳۰۵
۸	*.۰/۶۴۱	۰/۰۱۱	۰/۱۲۷	۴۱	۰/۱۸۷	۰/۰۹۲	-۰/۴۷۵
۹	۰/۴۸۸	۰/۴۵۳	۰/۰۷۸	۴۲	۰/۱۷۱	-۰/۰۴۱	۰/۰۲۳
۱۰	۰/۳۱۱	۰/۲۳۳	-۰/۰۶۵	۴۳	۰/۰۵۲	۰/۴۱۸	-۰/۲۴۳
۱۱	*.۰/۵۱۶	۰/۱۳۴	-۰/۲۴۰	۴۴	۰/۱۹۳	۰/۲۰۷	*.۰/۵۴۸
۱۲	۰/۳۷۳	-۰/۰۹۴	-۰/۰۲۳	۴۵	-۰/۰۳۸	*.۰/۵۲۵	۰/۰۶۹
۱۳	۰/۲۰۰	۰/۳۹۴	*.۰/۵۱۹	۴۶	۰/۲۰۵	*.۰/۵۰۶	۰/۰۲۸
۱۴	۰/۰۰۸	*.۰/۶۱۸	۰/۰۷۴	۴۷	۰/۰۸۹	*.۰/۶۳۰	-۰/۰۲۵
۱۵	-۰/۰۳۱	۰/۳۵۲	۰/۳۳۷	۴۸	۰/۱۰۴	۰/۲۴۱	-۰/۰۷۲
۱۶	۰/۱۸۷	۰/۱۹۶	-۰/۲۵۹	۴۹	*.۰/۵۳۱	۰/۱۷۵	-۰/۳۳۲
۱۷	۰/۴۳۹	۰/۱۳۸	-۰/۱۵۶	۵۰	۰/۱۳۵	*.۰/۵۰۳	۰/۱۶۸
۱۸	۰/۲۵۸	۰/۱۸۲	۰/۳۱۶	۵۱	۰/۲۳۴	۰/۰۶۷	۰/۳۱۷
۱۹	*.۰/۵۶۸	۰/۲۶۰	-۰/۱۳۵	۵۲	-۰/۱۷۱	۰/۴۷۱	-۰/۰۴۲
۲۰	*.۰/۶۹۷	۰/۰۵۵	۰/۰۲۶	۵۳	۰/۳۷۵	۰/۳۳۳	-۰/۰۳۸
۲۱	۰/۰۹۵	۰/۳۰۷	۰/۱۳۵	۵۴	۰/۳۳۵	*.۰/۵۵۶	-۰/۰۸۶
۲۲	۰/۳۱۴	۰/۲۷۴	-۰/۱۰۵	۵۵	-۰/۲۰۸	*.۰/۵۶۴	۰/۲۰۰
۲۳	۰/۱۳۵	۰/۰۸۲	۰/۷۰۰	۵۶	*.۰/۵۴۵	۰/۴۲۵	۰/۲۱۸
۲۴	*.۰/۵۳۴	-۰/۰۰۷	۰/۰۵۷	۵۷	۰/۴۷۰	*.۰/۵۵۰	۰/۱۵۹
۲۵	*.۰/۷۳۹	-۰/۰۵۳	۰/۰۸۳	۵۸	*.۰/۵۸۲	۰/۲۲۰	۰/۰۸۸
۲۶	۰/۳۳۴	۰/۱۶۱	-۰/۱۲۸	۵۹	۰/۴۰۰	۰/۱۱۶	۰/۳۵۶
۲۷	۰/۲۵۶	۰/۴۲۹	-۰/۰۰۹	۶۰	۰/۴۲۴	*.۰/۵۲۰	-۰/۰۹۳
۲۸	۰/۲۴۵	۰/۳۵۰	-۰/۳۷۵	۶۱	۰/۳۲۲	۰/۱۹۹	۰/۱۸۰
۲۹	۰/۳۸۴	-۰/۰۶۵	-۰/۵۰۵	۶۲	*.۰/۵۱۲	*.۰/۵۲۴	۰/۱۶۹

ادامه جدول ۲

مشارکت‌کنندگان	عامل ۱	عامل ۲	عامل ۳	مشارکت‌کنندگان	عامل ۱	عامل ۲	عامل ۳
۳۰	۰/۲۵۸	۰/۰۳۸	-۰/۱۰۶	۶۳	*۰/۵۹۰	۰/۲۷۹	-۰/۱۷۹
۳۱	*۰/۵۰۳	-۰/۱۵۴	-۰/۱۳۴	۶۴	۰/۱۳۹	۰/۳۵۴	-۰/۰۶۱
۳۲	*۰/۵۱۴	۰/۱۸۵	۰/۱۵۴	۶۵	۰/۳۱۱	۰/۴۴۵	۰/۱۰۳
۳۳	۰/۲۷۲	۰/۰۲۸	*۰/۵۸۵	۶۶	۰/۷۰۹	۰/۱۰۵	۰/۱۷۶

جدول ۳- ماتریس بارهای عاملی چرخشی دربارهٔ ذهنیت‌های شناسایی شده (سرحد/قوشخانه)

مأخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۵

مشارکت‌کنندگان	عامل ۱	عامل ۲	عامل ۳	مشارکت‌کنندگان	عامل ۱	عامل ۲	عامل ۳
۱	-۰/۰۰۷	*۰/۷۱۱	۰/۳۱۹	۲۳	۰/۱۹۱	۰/۲۹۴	۰/۱۲۴
۲	-۰/۰۷۱	*۰/۸۰۵	۰/۱۱۱	۲۴	۰/۴۱۱	۰/۴۳۹	۰/۳۳۴
۳	-۰/۱۴۵	*۰/۷۹۲	۰/۲۸۶	۲۵	۰/۱۸۴	۰/۳۱۵	۰/۴۶۴
۴	۰/۰۶۵	*۰/۶۳۸	۰/۲۵۸	۲۶	*۰/۵۹۲	۰/۳۲۰	-۰/۰۸۲
۵	۰/۱۴۵	*۰/۷۱۱	-۰/۱۲۹	۲۷	۰/۴۲۲	*۰/۶۱۲	۰/۰۹۹
۶	-۰/۰۴۷	*۰/۷۴۴	۰/۲۴۶	۲۸	۰/۱۲۲	۰/۳۶۸	۰/۳۳۹
۷	۰/۴۴۵	۰/۴۰۵	*۰/۵۰۶	۲۹	*۰/۶۶۴	۰/۱۴۶	۰/۰۴۱
۸	۰/۲۵۷	*۰/۵۷۲	۰/۳۵۲	۳۰	۰/۴۲۷	۰/۰۴۵	۰/۳۸۲
۹	۰/۴۷۹	*۰/۵۰۳	۰/۳۰۲	۳۱	*۰/۷۶۰	۰/۳۷۳	-۰/۱۵۰
۱۰	۰/۲۱۲	۰/۳۸۲	۰/۳۹۱	۳۲	*۰/۶۰۴	۰/۰۹۹	۰/۵۴۱
۱۱	۰/۴۸۵	۰/۱۹۲	۰/۳۴۷	۳۳	*۰/۸۰۱	-۰/۰۰۸	-۰/۰۴۰
۱۲	۰/۲۷۵	۰/۳۸۵	۰/۱۷۹	۳۴	*۰/۵۳۳	۰/۰۸۶	۰/۳۶۹
۱۳	۰/۳۳۱	۰/۲۷۴	۰/۳۱۲	۳۵	*۰/۵۹۶	-۰/۰۲۵	۰/۳۰۷
۱۴	۰/۳۷۲	۰/۳۰۹	۰/۲۱۰	۳۶	*۰/۵۸۲	۰/۱۶۶	۰/۱۴۰
۱۵	-۰/۰۰۶	۰/۰۵۵	*۰/۵۲۱	۳۷	*۰/۵۲۹	-۰/۱۵۲	۰/۴۹۴
۱۶	۰/۰۵۳	-۰/۰۴۸	۰/۷۳۲	۳۸	*۰/۷۱۹	۰/۰۷۵	۰/۰۷۵
۱۷	۰/۱۶۴	۰/۰۴۲	*۰/۵۵۹	۳۹	*۰/۵۳۸	۰/۲۲۲	۰/۵۴۵
۱۸	۰/۲۸۹	۰/۳۵۷	۰/۴۴۹	۴۰	*۰/۶۳۵	۰/۰۱۸	۰/۱۴۸
۱۹	۰/۰۸۱	۰/۳۴۳	-۰/۰۷۰	۴۱	۰/۰۳۷	۰/۴۵۰	۰/۳۳۹
۲۰	۰/۳۳۰	۰/۴۰۹	۰/۳۳۱	۴۲	-۰/۰۱۴	۰/۲۵۸	۰/۴۸۰
۲۱	*۰/۵۰۸	۰/۱۱۶	۰/۲۱۵	۴۳	۰/۲۲۸	*۰/۵۶۶	۰/۰۳۲
۲۲	۰/۱۸۰	*۰/۵۵۵	۰/۱۸۸	۴۴	۰/۲۱۳	۰/۳۳۵	*۰/۵۱۵

جدول ۴- واریانس تبیین‌شدهٔ هر عامل

مأخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۵

درصد واریانس تبیین‌شده	عامل اول	عامل دوم	عامل سوم
	۲۱/۷۴	۳۲/۶۴	۱۷/۵۴

واریانس کل (به ترتیب ۲۱/۷۴٪، ۳۲/۶۴٪ و ۱۷/۵۴٪) را تبیین کنند.

همان‌طور که در جدول (۴) مشاهده می‌شود، عوامل استخراج‌شده از ذهنیت‌های مردم محلی توانسته‌اند ۶۸/۳۷٪ از

به‌دست‌آمده از هر عامل، سه گفتمان قابل استخراج است که باید تحلیل شود: ۱- توسعه‌گرایی- محیط زیست‌گرایی ۲- کشاورزی- گله‌داری و رمه‌گردانی به رسم گذشته ۳- گذران اوقات فراغت- محیط زیست‌گرایی- فایده‌گرایی.

امتیازهای عاملی و ارزش‌گذاری هر یک از عبارتهای نمونه از هویت‌های به‌دست‌آمده از بخش مرکزی نیز در **جدول (۵)** قابل مشاهده است. در عامل اول، عبارت «شیوه معیشت و گذران امورات زندگی مردم در این روستا کسب‌وکار و تجارت است» دارای بهترین رتبه (۱) است و بیشترین امتیاز عاملی (۱/۸۴) را دارد. این موضع‌گیری نشان از فراهم‌بودن زمینه‌های لازم جهت ایجاد کسب‌وکارهای مختلف در این منطقه دارد؛ به عبارت دیگر، محدودیتی برای گسترش بخش‌های اقتصادی (کشاورزی و دامداری) و متعاقب آن درآمدزایی و انباشت سرمایه وجود ندارد. عبارت «فصلی‌بودن اشتغال و پایین‌بودن درآمد مردم این روستا را وادار به مهاجرت به سایر نقاط کرده است» دارای کمترین رتبه (۴۹) است و پایین‌ترین امتیاز عاملی (۱/۵۸-) را به خود اختصاص داده است. در واقع، وضعیت اقتصادی در بخش مرکزی به گونه‌ای است که قابلیت ایجاد اشتغال برای تمامی فصول بنابر تنوع و چندفعالیتهای معیشت وجود دارد و نیازی به مهاجرت به مکان‌های دیگر جهت کسب درآمد نیست و این نشان از رونق فعالیت‌های اقتصادی در این منطقه دارد. در عامل دوم، عبارت «این اشتباه است که تمرکز اقتصادی روستا صرفاً بر گردش‌گری باشد و دیگر راه‌های درآمد (کشاورزی، دامداری و غیره) در روستا از بین برود» دارای بهترین رتبه (۱) است و بیشترین عامل امتیازی (۱/۹۲) را از آن خود کرده است. ساکنان محلی به این معتقدند که علی‌رغم گسترش فعالیت‌های جدید و تنوع فعالیت‌های اقتصادی در منطقه نباید نسبت به مناسبات پیشین تولید بی‌توجه بود. در مقابل، عبارت «مردم روستا ارزش کشاورزی را نمی‌دانند و برای پیشرفت آن از خود علاقه‌ای نشان نمی‌دهند» پایین‌ترین رتبه (۴۹) و کمترین امتیاز عاملی (۱/۸۳-) را دارد و اکثر مشارکت‌کنندگان این گروه با این عبارت به شدت مخالف بوده‌اند. در واقع، رواج فعالیت‌های کارآفرینانه و چندفعالیتهای اشتغال مانع از این نشده است که مردم محلی دیگر خود را کشاورز (یا به صورت عامیانه رعیت) خطاب نکنند و فعالیت‌های غیرکشاورزی را

امتیازهای عاملی و ارزش‌گذاری هر یک از عبارتهای نمونه از هویت‌های به‌دست‌آمده از منطقه سرحد/قوشخانه به شرح **جدول (۵)** است. در عامل اول، عبارت «روستای ما فراموش شده و کسی به آن توجهی ندارد» دارای بهترین رتبه (۱) است و بیشترین امتیاز عاملی (۱/۷۸) را دارد؛ به این قرار که اکثر مشارکت‌کنندگان گروه اول، با این گویه کاملاً موافق بوده‌اند؛ به عبارت دیگر، ساکنان محلی خواستار رسیدگی بیشتر و استقرار امکانات و زیرساخت در محل زندگی خود هستند. در مقابل، عبارت «روستای ما امکانات لازم برای زندگی را دارد» دارای کمترین رتبه (۴۹) است و پایین‌ترین امتیاز عاملی (۱/۶۲-) را به خود اختصاص داده است. در عامل دوم، عبارت «روستای بدون کشاورزی و دامپروری معنی ندارد» دارای بهترین رتبه (۱) است و بیشترین عامل امتیازی (۱/۸۷) را به خود اختصاص داده است؛ این به آن معناست که روستاییان سرحد/قوشخانه‌ای هنوز هم به سنت‌های اقتصادی پیشین پای‌بند بوده و بر حفظ مناسبات تولید به رسم گذشته اصرار می‌ورزند.

در مقابل، عبارت «محل سکونت در روستا باید از فعالیت‌های کشاورزی و دامداری جدا باشد» پایین‌ترین رتبه (۴۹) و کمترین امتیاز عاملی (۱/۸۳-) را دارد. در واقع، مردم محلی هیچ علاقه‌ای به تغییر سازوکارهای اقتصادی و گسسته‌شدن پیوند بین خانه و تولید ندارند. در عامل سوم، عبارت «زندگی در روستا برای من سالم‌تر از زندگی در شهر است» دارای بهترین رتبه (۱) و بالاترین امتیاز (۱/۹۳) و عبارت «زندگی برای من در روستا کسل‌کننده است و از زندگی در روستا خسته شده‌ام» پایین‌ترین رتبه (۴۹) و کمترین امتیاز (۱/۵۷-) را به خود اختصاص داده است. این نشان می‌دهد زندگی در روستا با توجه به طبیعت و چشم‌انداز زیبای کوهستانی و همچنین، حفظ آداب و رسوم سنتی و محلی، مورد پسند ساکنان محلی است و تمایل بر این است که از آرامش، سادگی و بی‌آلایشی زندگی روستایی (در برابر شهر) استفاده کنند. قدر مسلم اظهارنظرهای مشارکت‌کنندگان به تناسب بین طیف‌های بیشترین موافقت تا بیشترین مخالف قرار خواهد داشت. در این میان، گزینه‌های (۴) و (۱-) بیشترین تأثیر را در روستابودگی و چشم‌اندازهای جمعیتی وابسته به آن در منطقه سرحد/ قوشخانه دارد. با توجه به عبارتهای نمونه

محیط زیست‌گرایی- فایده‌گرایی ۲- کشاورزی مدرن- کشاورزی سنتی ۳- گذران اوقات فراغت- محیط زیست‌گرایی. از آن جایی که وضعیت نواحی روستایی صرفاً به خصوصیات فرهنگی و اجتماعی خلاصه نمی‌شود. از این رو، نپرداختن به سایر ابعاد زندگی‌های روزمره (بعد مادی- معیشتی و فیزیکی- طبیعی، موقعیت جغرافیایی، مقاومت محلی و سبک زندگی) ما را از تحلیل درخور چشم‌اندازهای متفاوت جمعیتی ناتوان می‌سازد و به عبارتی، تصویری تک- بعدی از تغییرات روستایی را عرضه می‌دارد. در نتیجه، علاوه بر تشخیص الگوی‌های ذهنی ساکنان محلی و با تأثیر از رویکرد ترکیبی به پیچیدگی‌های دیگر ابعاد موثر بر تغییرات جمعیتی نیز در کنار عامل‌های مستخرج از روش کیو اشاره می‌شود.

منبع اصلی کسب درآمد خود بدانند. در عامل سوم، عبارت «در روستای ما دو گروه از افراد سکونت دارند: مردم محلی و تازه‌واردان» بهترین رتبه (۱) و بالاترین امتیاز (۱/۸۷) را دارد و عبارت «این روستا دیگر ظرفیت پذیرش جمعیت و رشد را ندارد» پایین‌ترین رتبه (۴۹) و کمترین امتیاز (۱/۷۴-) را به خود اختصاص داده است. این نشان می‌دهد، روستاهای بخش مرکزی به شدت تحت تأثیر جریان‌های شهرگزیزی قرار گرفته- اند و مورد تقاضای ساکنان شهری جهت بهره‌گیری از محیط روستایی هستند. اظهارنظرهای مشارکت‌کنندگان در این بخش هم به تناسب بین طیف‌های گزینه‌ای (۴) و (۱-) قرار دارد. با توجه به عبارت‌های نمونه به دست آمده از هر عامل، سه گفتمان قابل استخراج است و در ادامه تحلیل می‌شود: ۱-

جدول ۵- میزان امتیازهای عاملی عبارات کیو برای هویت‌های شناخته‌شده

مأخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۵

کد	سرحد/قوشخانه						بخش مرکزی					
	۱		۲		۳		۱		۲		۳	
۱	۰/۵۱	۲	۰/۹۶	۲	۱/۱۸	۲	۰/۸۲	۲	۰/۸۴	۲	۰/۹۶	۲
۲	-۰/۰۵	-۱	-۰/۳۵	-۱	-۰/۱۷	-۱	-۰/۲۱	-۱	-۰/۲۴	-۱	-۰/۲۱	-۱
۳	۱/۵۹	۳	۱/۶۴	۳	۰/۸۳	۲	۰/۳۷	۲	۰/۲۰	۲	۰/۳۷	۲
۴	-۱/۶۲	-۳	-۱/۷۲	-۳	-۱/۴۴	-۳	۱/۸۰	۴	۰/۴۹	۲	۰/۴۵	۲
۵	۱/۷۸	۴	۰/۶۴	۲	۰/۱۰	۱	-۱/۳۲	-۳	-۱/۵۶	-۳	-۱/۳۶	-۲
۶	-۱/۶۱	-۳	-۱/۸۳	-۳	-۱/۵۴	-۳	۰/۳۹	۲	۰/۲۶	۲	۰/۴۱	۲
۷	-۰/۰۸	-۱	-۰/۴۴	-۱	-۰/۲۱	-۲	-۰/۳۸	-۱	-۱/۸۲	-۱	-۰/۳۶	-۱
۸	۱/۴۶	۳	-۱/۵۸	۳	۰/۲۵	۲	۰/۴۸	۲	۰/۳۷	۲	۱/۸۱	۴
۹	-۰/۱۰	-۱	-۰/۴۱	-۱	-۰/۳۵	-۲	۰/۵۱	۲	۰/۴۲	۲	۱/۸۰	۴
۱۰	۰/۶۱	۲	۱/۱۱	۳	۱/۳۱	۲	۰/۱۸	۱	۰/۱۵	۱	۰/۲۰	۱
۱۱	۰/۵۸	۲	۱/۰۴	۳	۱/۳۱	۲	۰/۲	۰	۱/۸۹	۳	۰/۰۲	۱
۱۲	۰/۴۳	۲	۰/۸۳	۲	۰/۹۶	۲	۰/۵۶	۲	۰/۴۴	۲	۱/۷۷	۳
۱۳	۰/۰۲	۰	۰/۰۴	۲	۱/۹۳	۴	۰/۸۰	۲	۰/۷۶	۲	۰/۸۳	۲
۱۴	۰/۰۳	۰	۱/۸۲	۴	۰/۱۲	۱	۰/۶۲	۲	۱/۹۰	۴	۰/۵۵	۲
۱۵	۰/۰۵	۰	۰/۱۴	۲	۱/۸۱	۴	۰/۷۷	۲	۰/۶۹	۲	۰/۷۷	۲
۱۶	-۰/۱۳	-۱	-۰/۷۸	-۲	-۰/۴۸	-۲	-۰/۱۲	۱	۰/۰۸	۰	۰/۱۱	۱
۱۷	-۰/۲۱	-۲	-۰/۹۱	-۲	-۰/۵۶	-۲	۰/۲۴	۲	۰/۱۹	۱	۰/۲۵	۱
۱۸	-۰/۲۵	-۲	-۱	-۲	-۰/۶۱	-۲	۰/۶۹	۲	۰/۵۸	۲	۰/۵۶	۲
۱۹	۰/۳۷	۲	-۰/۷۵	۲	۱/۷۴	۳	۰/۷۳	۲	-۰/۶۱	۲	۱/۵۹	۳
۲۰	-۰/۳۴	-۲	-۱/۰۲	-۳	-۰/۶۹	-۲	-۰/۴۶	-۳	-۰/۵۳	-۲	-۰/۷۴	-۱
۲۱	۰/۰۹	۰	۰/۱۶	۱	۱/۶۳	۲	۰/۸۶	۲	۰/۹۷	۲	۰/۹۹	۲
۲۲	۰/۱۱	۱	۰/۲۴	۲	۰/۳۲	۲	۰/۰۸	۰	۰/۰۵	۰	۰/۰۹	۱

ادامه جدول ۵

کد	سرحد/قوشخانه						بخش مرکزی					
	۱		۲		۳		۱		۲		۳	
۲۳	۰/۱۳	۱	۱/۷۷	۳	۰/۴۱	۲	۱/۸۴	۴	۱/۲۷	۳	۱/۳۸	۳
۲۴	۰/۷۴	۲	۱/۱۴	۳	۱/۳۵	۲	۰/۱۶	۱	۰/۱۰	۱	۰/۱۲	۱
۲۵	-۰/۴۱	-۲	-۱/۰۹	-۳	-۰/۷۰	-۲	۱/۲۸	۳	۱/۳۹	۳	۱/۸۷	۴
۲۶	۰/۱۸	۱	۰/۴۳	۲	۰/۴۴	۲	۰/۹۰	۲	۱	۳	۱/۱۱	۳
۲۷	۰/۰۰	۰	۱/۰۱	۱	۱/۸۷	۴	۰/۹۳	۲	۱/۰۴	۳	۱/۱۴	۳
۲۸	-۰/۵۷	-۲	-۱/۱۰	-۳	-۰/۷۳	-۲	۱/۰۷	۳	۱/۰۹	۳	۱/۱۶	۳
۲۹	-۰/۶۴	-۲	-۱/۱۱	-۳	-۰/۸۱	-۲	-۰/۵۳	-۲	-۰/۹۴	-۲	-۱/۷۴	-۱
۳۰	-۰/۷۷	-۲	-۱/۲۳	-۳	-۰/۹۰	-۲	-۰/۶۸	-۲	-۱/۱۷	-۳	-۰/۹۸	-۱
۳۱	۰/۲۲	۱	۰/۵۱	۲	۱/۴۷	۲	-۰/۹۱	-۲	-۱/۳۳	-۳	-۱/۱۰	-۲
۳۲	۰/۲۹	۱	۰/۵۴	۲	۰/۵۶	۲	-۰/۸۴	-۲	-۱/۲۱	-۳	-۱/۰۷	-۲
۳۳	-۰/۸۶	-۲	-۱/۳۵	-۳	۰/۶۴	۲	۱/۱۲	۳	۱/۱۸	۳	۱/۳۱	۳
۳۴	۰/۳۰	۲	۱/۸۷	۴	-۰/۹۶	-۲	۱/۱۰	۳	۱/۸۶	۴	۱/۳۵	۳
۳۳	۰/۱۳	۱	۱/۷۷	۳	۰/۴۱	۲	۱/۸۴	۴	۱/۲۷	۳	۱/۳۸	۳
۲۴	۰/۷۴	۲	۱/۱۴	۳	۱/۳۵	۲	۰/۱۶	۱	۰/۱۰	۱	۰/۱۲	۱
۲۵	۱/۰۱	۳	۱/۲۲	۳	۰/۷۷	۲	۱/۱۹	۳	۱/۹۲	۴	۱/۳۶	۳
۳۶	-۰/۹۱	-۲	-۱/۴۲	-۳	۱/۴۱	۳	-۱/۴۶	-۳	-۱/۶۹	-۳	-۱/۵۹	-۲
۳۷	-۱/۰۹	-۳	-۱/۴۶	-۳	-۱/۰۲	-۳	۱/۳۳	۳	۱/۴۸	۳	۱/۴۰	۳
۳۸	۱/۲۳	۳	۱/۴۶	۳	-۱/۱۷	-۳	۱/۳۵	۳	۱/۵۲	۳	۱/۴۴	۳
۳۹	۱/۱۱	۳	۱/۴۰	۳	۱/۵۶	۳	۱/۷۹	۳	۱/۱۱	۳	۰/۴۹	۲
۴۰	۱/۰۹	۳	۱/۳۴	۳	۱/۵۲	۳	۱/۶۴	۳	۰/۰۱	۰	۰/۶۴	۲
۴۱	-۱/۱۲	-۳	-۱/۵۱	-۳	-۱/۲۴	-۳	-۱/۱۱	-۳	-۱/۳۹	-۳	۱/۱۱	-۲
۴۲	-۱/۱۷	-۳	-۱/۵۸	-۳	-۱/۳۶	-۳	-۱/۲۴	-۳	۱/۸۱	۳	-۱/۲۵	-۲
۴۳	۱/۳۴	۳	۱/۵۱	۳	۱/۴۸	۳	۱/۵۹	۳	۱/۷۴	۳	۱/۵۱	۳
۴۴	۱/۷۲	۴	۰/۰۷	۱	۰/۰۵	۱	-۱/۵۱	-۳	-۱/۷۱	-۳	-۱/۶۸	-۲
۴۵	۱/۶۸	۴	۰/۳۸	۲	۰/۲۰	۲	-۱/۵۸	-۳	-۰/۳۲	-۳	-۰/۸۷	-۲
۴۶	-۱/۳۸	-۳	-۱/۶۹	-۳	-۱/۵۷	-۳	-۱/۳۹	-۳	-۱/۶۱	-۳	-۱/۴۷	-۲
۴۷	-۱/۳۳	-۳	-۱/۶۵	-۳	-۱/۴۰	-۳	۱/۶۷	۳	-۱/۴۲	-۳	۰/۵۰	۲
۴۸	-۱/۴۹	-۳	-۱/۷۱	-۳	-۱/۵۱	-۳	۱/۴۳	۳	۱/۶۳	۳	۱/۴۹	۳
۴۹	۰/۰۱	۰	۰/۳۱	۱	۰/۰۸	۱	۱/۵۰	۳	۱/۷۰	۳	۱/۵۰	۳

۱.۴. منطقه مورد مطالعه

۱.۱.۴. سرحد/قوشخانه

منطقه سرحد/قوشخانه در شمال شهرستان واقع و از لحاظ توپوگرافی کمی عمدتاً کوهستانی و تپه ماهوری و تا حدودی دشتی است. این منطقه با توجه به دارابودن ویژگی‌های خاص طبیعی از جمله جنگل‌های انبوه درختان ارس و تنوع بسیار

زیاد پوشش گیاهی و وجود مراتع به عنوان منطقه حفاظت-

شده تحت قرق سازمان محیط زیست و منابع طبیعی است

۱.۲.۴. هویت‌های فضایی

با رجوع به تاریخ از سالیان دور شیوه زندگی عشایری در سرحد/قوشخانه مرسوم بوده و ساکنان محلی بنا به اقتضای فصول بیلاق قشلاق می‌کرده‌اند. با وجود یک‌جانشینی هنوز هم بسیاری از ساختارهای معیشت کوچ‌نشینی به قوت خود در

فعال در این بخش را مجبور به نقل مکان به سایر فعالیت‌های اقتصادی عمدتاً خدماتی کرده است.

۳.۱.۴. گفت‌وگوهای اجتماعی و فرهنگی

عامل اول: الگوی ذهنی توسعه‌گرایی - محیط

زیست‌گرایی: ۳۱/۷۳٪ از کل مشارکت‌کنندگان در این گروه قرار گرفته‌اند. همواره در اذهان عمومی این تفکر وجود داشته که سرحد و قوشخانه با توجه به کوهستانی بودن منبع مهم آبی، انرژی و تنوع زیستی بوده (مواد معدنی، جنگل و محصولات دامی و کشاورزی) و از ظرفیت‌های قابل ملاحظه‌ای جهت توسعه اقتصادی برخوردار است. این در حالی است که بنا به دلایلی از استعدادهای ذاتی این بوم بهره‌برداری‌های لازم به عمل نیامده و رکود اقتصادی در سرحد/قوشخانه محسوس است. از طرفی، موقعیت کوهستانی و بیلاقی سرحد/قوشخانه و بارش برف و باران کافی موجب به وجود آمدن جاذبه‌های گردش‌گری و بیلاقی بسیاری شده که می‌تواند ایده‌ای برای آینده و راه دررویی جهت برون‌رفت از کساد اقتصادی باشد؛ ضمن این که سرحد/قوشخانه مخزن میراث فرهنگی و تاریخی بوده و با تنوع قومی و آداب‌ورسوم منحصر به فردی که دارد می‌تواند در شناخت هویت ملی و منطقه‌ای دارای اهمیت باشد. با این همه، جهت‌گیری سرمایه‌گذاری‌ها در راستای شکوفایی ظرفیت‌های درونی نبوده و بیشتر اقتصادهایی به چشم می‌آید که از بیرون تجویز شده (پرورش دام به صورت صنعتی و کشاورزی تجاری) و برای تعداد کمی از ساکنان (در حال حاضر زنان) توانسته ایجاد اشتغال کند. این به آن معناست که منطقه تغییرات عمیق اجتماعی و اقتصادی را تجربه نکرده و در درون گذارهای متأثر از جهانی شدن قرار نگرفته است. باید گفت با این که تقاضا برای استقرار کارآفرینی‌های نوین اقتصادی در قوشخانه وجود دارد و از کمبود سرمایه‌گذاری‌ها در این ارتباط گله می‌شود، ساکنان محلی قابل به این نیستند که از گذشته خود نیز جدا شوند و فعالیت‌های مرسوم را کنار گذارند (یعنی حس نوستالژیک و تعلق مکانی به داشته‌های طبیعی و فرهنگی هم‌چنان در ذهن روستاییان وجود دارد و از گذشته خود حراست می‌کنند). در واقع، بسیاری از ساکنان محلی موافقند که تغییرات صورت گرفته در سال‌های اخیر بسیار چشم‌گیر

فعالیت‌های اقتصادی و کنش‌های اجتماعی روستاییان باقی است و از آن‌ها حراست می‌شود. به رسم گذشته، گله‌داری و رمه‌گردانی رکن اصلی اقتصاد خانوار بوده و در مراتع مجاور سکونت‌گاه‌ها صورت می‌گیرد. کشاورزی (بیشتر به صورت دیم و در مواردی هم کشت آبی خاصه باغداری) به عنوان فعالیت اقتصادی درجه دوم در کنار نگه‌داری دام نیازهای مالی خانوار روستایی را تأمین می‌کند. در مواردی نیز تولید صنایع دستی به‌ویژه قالی و کلاه پشمی تکمله‌ای بر فعالیت‌های مذکور جهت درآمدزایی است.

در سال‌های اخیر تلاش بر این است که نظم‌های نوینی بر سازوکارهای اقتصادی و اجتماعی منطقه حاکم شود. مراتعی که طی سال‌های متمادی توسط ساکنان محلی بهره‌برداری می‌شد و زمینه لازم را برای فعالیت‌های گله‌داری و تولید محصولات دامی فراهم می‌آورد، در حال حاضر تحت نظارت و کنترل است. دولت با احداث پاسگاه‌های قرق و در نظر گرفتن جرایم سنگین سعی دارد دست‌اندازی و برداشت‌های غیرمجاز از منابع را کاهش دهد. تأکید سیاست‌های عمومی توسعه اقتصادی بر گسترش و رونق فعالیت‌های کشاورزی در سکونت‌گاه‌های روستایی است؛ ضمن این که دولت از بخش دامداری غافل نبوده و تلاش‌هایی را جهت صنعتی‌کردن این فعالیت و آن هم در قالب پرورش دام‌های سنگین صورت داده که نیازمند سرمایه‌گذاری و اعطای تسهیلات است. این روند از تغییرات ساختار اقتصادی؛ یعنی حرکت از گله‌داری و رمه‌گردانی به دامپروری و همچنین، تغییر کاربری زمین‌های کشاورزی از زراعت و دیم‌کاری به باغ خود موجبات کاهش جمعیت روستایی را در این منطقه فراهم آورده است. جوانان با رهاکردن مراتع و کشاورزی به امید پیدا کردن فرصت‌های بهتر کاری (بیشتر در بخش خدمات و صنعت) به سایر مناطق شهرستان و استان مهاجرت می‌کنند. باید گفت در سال‌های اخیر زنان روستایی تمامی مسؤولیت‌های کشاورزی و دامداری را عهده‌دار هستند و برخلاف روند عمومی کاهش و غفلت از کشاورزی سنتی و معیشتی در طیف گسترده‌ای از مناطق کوهستانی نقش مهمی را در استمرار این بخش ایفا می‌کنند؛ علاوه بر این، تغییرات اقلیمی چند سال اخیر نیز غنای پوشش گیاهی در کوه‌های سرحد و قوشخانه را از بین برده و مسیر درآمدزایی از طریق نگه‌داری دام را مسدود کرده و نیروی کار

خارج از شهر استفاده نمی‌کنند. از طرفی، در سال‌های اخیر با افزایش وسایل نقلیه و تسهیل عبور و مرور به روستاهای سرحد/قوشخانه مشاهده می‌شود افراد بومی ارتباط بیشتری با محل سکونت قبلی خود برقرار کرده‌اند. همان‌طور که در بالا اشاره شد، منطقه سرحد/قوشخانه بنابر وجود منابع بی‌نظیر ذاتی از استعداد فراوانی برای گسترش گردش‌گری برخوردار است؛ اما ابتکار محلی جهت بهره‌برداری از این ظرفیت وجود ندارد. گذشته از رکود در بخش دام و ناچیزبودن درآمد کشاورزی، عدم جذابیت زندگی در محیط بسته کوهستان و به عبارتی یک‌نواخت‌بودن زندگی روزمره عامل اصلی مهاجرت افراد به-ویژه جوانان شده است. از این رو، نهادینه‌شدن گردش‌گری و افزایش رفت‌وآمد شهریان به منطقه می‌توانست به جذابیت زندگی کمک کند و در نگاه‌داشت جمعیت مؤثر واقع شود. در سرحد/قوشخانه رسم بر این است که از تازه‌واردان جهت بهره‌گیری از مناظر و چشم‌اندازهای موجود در روستا استقبال می‌شود؛ اما تمایلی بر استقرار دائم ساکنان شهری از خود نشان نمی‌دهند. این ویژگی اخلاقی و فرهنگی مانع از شکل‌گیری روند شهرگرایی (اسکان افراد غیربومی) و باز جمعیت‌پذیری شده و همچنین، جذب سرمایه‌گذاری‌های بیرون از منطقه را به‌ویژه در بحث رونق گردش‌گری و کشاورزی مختل کرده است. از طرفی، افراد بومی سبک زندگی خاصی را برای خود انتخاب کرده‌اند و آن این که سعی دارند به طور هم‌زمان هم در روستا و هم در شهر باشد و دو زندگی متفاوت را تجربه کنند؛ یعنی هم حس نوستالژیک خود را به محل زندگی ابراز می‌کنند، هم از ظواهر مدرن شهری بهره می‌برند؛ ولی در واقع، شهر را به عنوان محل اصلی زندگی خود می‌دانند. ضمن این که بنا بر رسم زندگی عشایری ما گونه‌ای از زندگی فصلی را نیز می‌توانیم در این منطقه تشخیص دهیم.

۲.۴. منطقه مورد مطالعه

۱.۲.۴. بخش مرکزی

تیپ ظاهری بخش مرکزی را ترکیبی از نواحی کوهستانی و دشتی تشکیل می‌دهد. رونق گردش‌گری با توجه به وجود ابنیه‌های تاریخی، مکان‌های زیارتی و چشم‌اندازهای طبیعی کیفیت زندگی ساکنان محلی را تغییر داده و رشد اقتصادی را در روستاهایی هم‌چون زورام، نامانلو، زیارت، پیرشپید،

بوده و سطح زندگی را بهبود بخشیده است؛ ولی جدایی از گذشته را برای روستا مفید نمی‌دانند.

عامل دوم: الگوی ذهنی کشاورزی - گله‌داری و رمه-

گردانی به رسم گذشته: این گروه ۴۰٪ از مشارکت‌کنندگان را به خود اختصاص داده است. سرحد/قوشخانه با وجود افول‌های اقتصادی اخیر هم‌چنان قطب اصلی دامداری شهرستان شیروان است. بیشتر خانوارهای روستایی با این که تأکید سیاست‌های توسعه‌ای بر گسترش بخش کشاورزی و عمدتاً باغداری است، به گله‌داری و رمه‌گردانی مشغول هستند و از این طریق امرار معاش می‌کنند. به هر حال سرحد/قوشخانه از گذشته‌های دور محل بیلاق عشایر بوده و طبیعی است نگه‌داری دام هنوز هم ستون اصلی اقتصاد خانوار باشد، فقط شکل و فرم آن تغییر کرده است (یعنی از جابه‌جایی و بیلاق قشلاق کردن به بهره‌برداری از مراتع مجاور سکونت‌گاه‌های روستایی تغییر رویه داده است). این در حالی است که همراه با تحولات بازار کار روستایی و کمترشدن وابستگی به طبیعت چهره‌های متفاوتی از فعالیت‌های اقتصادی نیز در کنار سنت‌های گذشته بروز یافته و شاهد خروج نیروی کار به سمت سایر بخش‌های اقتصادی هستیم. آن‌چه در حال حاضر دیده می‌شود، هویت چندپاره از فعالیت‌های درون‌روستایی است. در این ارتباط، برنامه‌های اقتصادی خانواده متفاوت از گذشته تدوین می‌شود و این خود موجب تغییر وظایف گروه‌های اجتماعی؛ اعم از تقسیم‌بندی‌های کاری زنان و مردان و جوانان شده است. باید گفت تأکید اصلی مردم محلی به ادامه شغل ابا و اجدادی و هویت پیشین اقتصادی؛ یعنی گله‌داری و رمه‌گردانی است که حساسیت‌های زیست‌محیطی و تغییرات اقلیمی مانع از استمرار این فعالیت شده و چندگانگی اشتغال را در منطقه رقم زده است.

عامل سوم: الگوی ذهنی گذران اوقات فراغت -

محیط زیست‌گرایی - فایده‌گرایی: این گروه ۲۷/۲۸٪ از مشارکت‌کنندگان را در خود جای داده است. هم‌زمان با کاهش جمعیت شاهد بازجمعیت‌پذیری سرحد/قوشخانه به بهانه گذران اوقات فراغت و ظرفیت‌های گردش‌گری هستیم. این فرآیند از پویایی‌های جمعیتی شامل افرادی می‌شود که جهت برخورداری از محیط آرام و فرار از هیاهوی شهری به سکونت‌گاه‌های روستایی واقع در کوهستان می‌روند و از مناظر

آن است. این فرآیند از رشد جمعیتی نه تنها تحت تأثیر سرمایه‌گذاری‌های منطقه‌ای و استقرار امکانات محلی است؛ بلکه مربوط به بخش کشاورزی است؛ به عبارتی، بخش کشاورزی در شرایط طبیعی و ساختاری مناسب‌تری در این منطقه برای درآمدزایی قرار دارد. وضعیت در بخش مرکزی به گونه‌ای رقم خورده است که می‌توان از منابع و ظرفیت‌های موجود بهره‌برداری درخوری به عمل آورد؛ به این دلیل وسواس و حساسیت‌های زیست‌محیطی کمتری در این منطقه وجود دارد و مانند اکوسیستم‌های کوهستانی موانع دست‌وپاگیری برای استفاده از منابع آب و خاک به خود نمی‌بیند. در واقع، منطقه حفاظت‌شده‌ای در این بخش ثبت نشده است (۴۷: ۳)؛ به عبارتی، فعالیت‌های اقتصادی با توصیه‌های زیست‌محیطی و توسعه پایدار همراه نشده و این آزادی عمل امکان بهره‌گیری از منابع را برای فراهم آورده و سبب رونق اقتصادی شده است. ساکنان محلی به این رسیده‌اند که برای درآمدزایی بدون هیچ محدودیتی می‌توان ابتکارات کارآفرینانه وابسته به کشاورزی را پیاده و شعاع فعالیت خود را گسترش داد. گزینه‌های درآمدی بی‌شماری در بخش مرکزی دیده می‌شود که فعالیت اقتصادی در سکونت‌گاه‌های روستایی را از قاعده‌های فصلی خارج کرده و در تمامی سال شرایط کسب درآمد وجود دارد. به این خاطر است که منطقه با مهاجرت مواجه نشده و به نوعی ثبات جمعیتی را تجربه می‌کند.

عامل دوم: الگوی ذهنی کشاورزی مدرن - کشاورزی

سننتی: این گروه ۳۹/۲۸٪ از مشارکت‌کنندگان را پوشش می‌دهد. در یک نگاه، کشاورزی و دامداری در بخش مرکزی از رونق نیافته و اقتصاد مبتنی بر تولید به قوت گذشته خود باقی است. این در حالی است که ساختار کشاورزی در بخش مرکزی تغییر کرده و استمرار آن مربوط به تجاری‌سازی و تولید برای بازار است. الزامات مدرن در این بخش استقرار پیدا کرده و در فرآیند مکانیزاسیون صورت گرفته، از الگوی جدید کشت استفاده می‌شود و جای‌گزین‌های متنوعی برای ارتقای سطح درآمد روستاییان در کنار این بخش در نظر گرفته شده است. نگاه داری دام هم به همین منوال صنعتی شده؛ به طوری که مجتمع دامپروری بی‌شماری در این بخش وجود دارد که نقش پررنگی در تولید انبوه شیر و گوشت قرمز دارند. بنابراین، تمامی سازوکارهای گذشته کشاورزی و دامداری به تدریج محو

استخری و غیره (روستاهای هدف گردش‌گری) به همراه آورده است.

۲.۲.۴. هویت فضایی

با رجوع به تاریخ متوجه می‌شویم که بخش مرکزی شهرستان شیروان هم پیشینه عشایری داشته و معیشت کوچ-نشینی از سالیان خیلی دور در آنجا مرسوم بوده است. در حال حاضر، گسترش کشاورزی (تجاری) و دامپروری و استفاده از ماشین‌آلات و ادوات کشاورزی جهت افزایش بهره‌وری از شاخصه‌های اصلی اقتصاد این منطقه است. ثبات جمعیتی بخش مرکزی در ارتباط با ساختار اقتصادی‌اش قابل تحلیل و بررسی است. در واقع، بهره‌برداری بهتری از منابع و ظرفیت‌های موجود (نسبت به سرحد/ قوشخانه) به عمل می‌آید و راه‌های گوناگونی برای کسب درآمد و برای تمامی فصول از سال در نظر گرفته شده است. خصوصیات ذاتی بخش مرکزی به گونه‌ای است که با روندهای تغییر به نحو قابل قبول‌تری وفق پیدا کرده است. آنچه در ارتباط با دامداری مد نظر است، تغییر شیوه نگاه‌داری به دامپروری‌های صنعتی و عمدتاً پرورش دام‌های سنگین با رعایت اصول علمی است. کشاورزی اعم از زراعت و باغداری به نوعی تجاری شده‌اند و برای بازار تولید می‌کنند. می‌توان گفت در بخش مرکزی با رکود اقتصاد مبتنی بر تولید و کاهش نیروی فعال روستایی به نفع مشاغل شهری و به عبارتی مهاجرت مواجه نیستیم. از طرفی، با آشکار شدن اهمیت کارآفرینی‌های جدید تلاش بر این است تا علاوه بر بخش کشاورزی و دامداری به سایر گزینه‌های جای‌گزین در جهت تنوع اقتصادی سکونت‌گاه‌های روستایی نیز پرداخته شود؛ برای نمونه، تعداد زیادی از روستاهای بخش مرکزی در لیست دولت برای معرفی مقاصد هدف گردش‌گری قرار گرفته‌اند. جریان شهرگریزی و چرخش جمعیت شهری به سمت مناطق روستایی با ساخت‌وسازهای صورت گرفته و استقرار خانه‌های دوم، به‌ویژه در روستاهای گردش‌گری نزدیک به شهر شیروان مشهود است.

۳.۲.۴. گفتارهای اجتماعی و فرهنگی

عامل اول: الگوی ذهنی محیط زیست‌گرایی - فایده

گرایبی: این گروه ۳۲/۱۴٪ از مشارکت‌کنندگان را در بر می‌گیرد. بخش مرکزی با رکود جمعیتی مواجه نبوده و برخلاف منطقه سرحد/ قوشخانه جمعیت‌پذیری از شاخصه‌های اصلی

فرهنگی و آداب‌ورسوم روستایی شده است. بنابراین، در کنار کشاورزی، فعالیت‌های دیگری نیز دیده می‌شود که اقتصاد را در این منطقه به طریقی ترکیبی کرده و به آن تنوع بخشیده است.

۵. بحث و نتیجه‌گیری

ذهنیت‌های به‌دست‌آمده از تکنیک کیو تصدیق می‌کند که با وجود تشابهات مکانی و جغرافیایی سکونت‌گاه‌های روستایی در شهرستان شیروان، دو طیف از گفتمان‌های مختلف اجتماعی و اخلاقی در سرحد/ قوشخانه و بخش مرکزی شکل گرفته و بر همین اساس، تفاوت‌هایی را در چشم‌اندازهای حرکتی جمعیت به وجود آورده است. ذهنیت‌های شناسایی- شده در سرحد/ قوشخانه بیشتر پای‌بند به هویت‌های سنتی و تاریخی است؛ به این قرار که تقاضای زیادی بر حفظ ساختارهای اقتصادی و اجتماعی؛ یعنی چرای دام در مرتع در درجه اول و پرداختن به کشاورزی در درجه دوم از سوی ساکنان محلی ابراز شده است. در مقابل، سیاست‌های عمومی توسعه اقتصادی اجتماعی کشور بهره‌برداری از مراتع را بنا بر حساسیت‌های زیست‌محیطی محدود کرده و سعی بر این است تا اقتصاد گله‌داری و رمه‌گردانی به نگه‌داری دام به صورت صنعتی و پرواری تغییر شکل دهد. از طرفی، بخش کشاورزی از فعالیت جانبی باید به رکن اصلی اقتصادی منطقه درآید و به نوعی تأمین‌کننده قسمت اعظم نیازهای مالی خانوار روستایی باشد. این هویت‌های تحمیلی خود محل مناقشه بوده و در سایه عدم تطابق‌های اقتصادی اجتماعی ما شاهد خروج روزافزون نیروی کار در سرحد/ قوشخانه به نفع سایر بخش‌های اقتصادی به‌ویژه مشاغل شهری هستیم. از طرفی، گسترش بخش کشاورزی هم با اقبال عمومی مردم محلی همراه نبوده و به صورت محدود به وسیله زنان خانوار اداره می‌شود. باید گفت کاهش مستمر جمعیتی به طور کامل معطوف به موضوع ذهنیت‌های شناسایی‌شده نمی‌شود و واقعیت‌های دیگری در زندگی روزمره می‌تواند تصمیمات روستاییان مبنی بر ماندن و یا نماندن را دست‌کاری کند.

ساکنان محلی در سرحد/ قوشخانه اعتقادی به جذب سرمایه‌های خارج از روستا توسط افراد غیربومی ندارند و از ورود و اسکان افراد شهری در این منطقه ممانعت به عمل می‌آورند (البته با ابتکارات کارآفرینانه در قالب تفریح و گذران

می‌شود و در حال ازمیان‌رفتن است. اگرچه این وضعیت در بهبود سطح تولید و متعاقب آن درآمدزایی نقش مهمی داشته؛ ولی مشکلات عدیده‌ای را نیز با خود به همراه دارد؛ به این قرار که حرکت از فعالیت‌های اقتصادی معیشتی و پا گذاشتن به فعالیت‌های سودآور نیازمند سیاست‌های حمایتی، صنایع تبدیلی و توسعه بیمه، کاهش نرخ سود تسهیلات است که شاید با نارسایی‌هایی همراه و یا افراد خاصی از آن بهره‌مند شوند. از این رو، ساکنان محلی تمایلی بر این ندارند که سازوکارهای کشاورزی گذشته را کاملاً کنار گذاشته و بسیاری از مشکلات دیگر را به جان بخرند؛ ضمن این که در ادامه امکان دارد این شکل از کشاورزی؛ یعنی تولید انبوه و بهره‌برداری بیش از حد از زمین با توجه به آموزه‌های زیست-محیطی و توسعه پایدار سرزنش شود و تغییر مسیر دهد. در عین حال، ساکنان محلی کسب‌وکاری را در مزارع خانگی خود و در مقیاس کوچک ایجاد کرده‌اند که عمدتاً شامل فعالیت‌هایی مربوط به گردش‌گری مزرعه، فرآوری مواد غذایی و سنتی و مواد غذایی محصولات کشاورزی محلی است. کسب‌وکارهای به‌وجودآمده به وسیله زنان روستایی منطبق با تولید محصولات با کیفیت خاص است؛ یعنی منشأ جغرافیایی خود را حفظ کرده، سنتی و ارگانیک بوده و به نوعی روند طبیعی را برای تولید طی کرده و با محیط زیست سازگاری دارد.

عامل سوم: الگوی ذهنی گذران اوقات فراغت -

محیط زیست‌گرایی: ۲۸ / ۵۸٪ از مشارکت‌کنندگان در این گروه توزیع شده‌اند. با توجه به حومه‌ای بودن بخش مرکزی و نزدیکی به شهر شیروان فعالیت‌های مربوط به گردش‌گری و تفریحی در این منطقه گسترش زیادی پیدا کرده است. سکونت‌گاه‌های روستایی به‌شدت در معرض تقاضاهای شهرمحور قرار گرفته‌اند و به همین منظور فرصت‌های جدیدی را جهت خلق درآمد و سرمایه به وجود آمده است؛ ضمن این که، افراد بومی مهاجرت کرده به شهر نیز برای حفظ حس تعلق خاطر به مکان ابا و اجدادی خود به زندگی در روستا ابراز تمایل می‌کنند. از طرفی، در سال‌های اخیر سرمایه‌گذاری زیادی در زمینه گردش‌گری در منطقه صورت گرفته و روستاهای زیادی در این بین به عنوان هدف برای مقاصد گردش‌گری معرفی شده‌اند. این وضعیت خود باعث ایجاد حرکت‌های ترغیبی جهت حفظ اکوسیستم طبیعی و میراث

اوقات فراغت و بهره‌گیری از چشم‌اندازهای کوهستانی مخالفتی ندارند). بنابراین، موقعیت خاص سرحد/قوشخانه نسبت به سایر نقاط باعث شده است تا در نظر ساکنان محلی شاخصه‌هایی از محرومیت بروز کند.

بخش مرکزی خصوصیات ذاتی خود را بیشتر با روند تغییرات به اشتراک گذاشته و در کنار فعالیت‌های سابق هویت‌های جدیدی را به خود گرفته است. در این بین، کشاورزی بیشتر با آموزه‌های مدرن منطبق شده و به سمت تجاری شدن و تولید محصول برای بازار سوق یافته است. تقاضا بر این است تا نگهداری دام هم از حالت خانگی خارج شود و به صورت پروراری در مجتمع‌های دامپروری انجام شود. با این رونق اقتصادی ما کمتر شاهد خروج نیروی کار روستایی به سایر گزینه‌های اشتغالی هستیم و فعالیت در بخش‌های تولیدی استمرار دارد. روندهای شهرگزیزی و خانه‌های دوم در این منطقه نهادینه شده و سکونت‌گاه‌های روستایی با تقاضای - های شهری مواجه هستند. آن چه در دو منطقه مورد مطالعه مشترک است، ماهیت سیال و قابل تغییر شهرستان است که تحولاتی را در چشم‌انداز و گرایشات جمعیتی به وجود آورده است. تحت تأثیر جریان‌های بیرونی در هر دو منطقه قابلیت - هایی برای جذب فعالیت‌های جدید براساس وجود چشم - اندازهای طبیعی و امکانات رفاهی و گذران اوقات فراغت ایجاد شده و تولیدات محلی آن‌ها در معرض تقاضای ساکنان شهری قرار گرفته است. در هر دو منطقه سه گفتمان فرهنگی و اخلاقی با جهت‌گیری‌های مختلف تشخیص داده شد. در سرحد/قوشخانه بر سر استمرار ساختارهای اقتصادی و اجتماعی به رسم گذشته اجماع وجود دارد و نگاه داشت چشم - انداز قدیمی روستا (قوانین بهره‌برداری از مراتع، نظام تولید کشاورزی و آداب و رسوم زندگی روزمره) مورد تأکید است. اگر در آینده رویکردی برای بهره‌برداری از محیط هم پیشنهاد شود باید در راستای استعدادهای ذاتی و بومی منطقه تدوین شود. در مقابل، شرایط در بخش مرکزی قدری پیچیده‌تر است و در کنار مشاغل گذشته کارآفرینی‌های جدید شکل گرفته و به عبارتی، تنوع اقتصادی برقرار است. گفتمانی فایده‌گرایانه در این منطقه نمود دارد و علاقه بر این است از ظرفیت‌های موجود منافع اقتصادی کسب شود. از این رو، ساختار اقتصادی

و اجتماعی گذشته به تدریج جای خود را به تنظیمات جدید و فعالیت‌های دیگر داده و می‌دهد.

در یک نتیجه‌گیری، الگوهای کلان توسعه روستایی از درون رفتارهای خرد محلی است که فرصت ظهور می‌یابند. روستا قبل از آن که با کشاورزی و فعالیت‌های تولیدی و یا ابتکارات کارآفرینانه بررسی شود، جزء جدانشدنی جامعه‌ای است که به مجموعه‌ای از خصوصیات فرهنگی و اجتماعی و اخلاقی وصل است. پیش‌بینی آینده سکونت‌گاه‌های روستایی با اصول الگوهای پیشین توسعه، غفلت از خواسته‌های نوظهور و جدید ساکنان محلی (با توجه به تغییرات گسترده صورت - گرفته) و همچنین اثرات مخرب رفتارهای خرد محلی در طرح‌های اجرایی است؛ به این قرار که بهبود کیفیت زندگی جامعه روستایی به مقوله‌ای پیچیده و بغرنج تبدیل شده و چشم‌اندازهای توسعه‌ای به هیچ وجه مقبولیت محلی ندارد و مردم با آن‌ها بیگانه هستند. از طرفی، جامعه روستایی به محافظه‌کاری روی آورده، زمانی که می‌خواهد از سازوکارهای انگیزشی استفاده می‌کند؛ ولی فریب طرح‌های سازمان‌های متولی توسعه را نمی‌خورد و به عبارتی، علایق فرهنگی و اخلاقی خود را دنبال می‌کند. بنابراین، بهبود وضعیت روستاها در قدم اول نیازمند بازبینی الگوها و سیاست‌های توسعه و توجه به علایق فرهنگی و اخلاقی ساکنان محلی برای آینده روستا است. چیزی که در مطالعات ما کمتر به آن پرداخته شده و به نوعی شاخصه‌های هویتی در سطح خرد ناشناخته است. از این رو، تمامی مناطق روستایی دوردست با برچسب - های محرومیت و روند تخلیه جمعیتی در فرآیند توسعه محلی و منطقه‌ای شناسایی می‌شوند و فرصت‌های مد نظر ساکنان محلی برای بهبود کیفیت زندگی با تدوین سیاست‌های نامأنوس و ناهماهنگ نادیده گرفته می‌شود.

تشکر و قدردانی

پژوهش حاضی حامی مالی نداشته و حاصل فعالیت علمی نویسندگان است. بدین وسیله از جناب آقای مصطفی قدیمی که در طراحی موضوع مطالعه و جمع‌آوری داده‌ها همکاری داشته‌اند، قدردانی می‌شود.

یادداشت‌ها

1. Repopulation
2. Countryside
3. Stockdale, Findlay & Short

39. Thought	4. Nelson
40. Woods	5. Counter urbanization
41. Entity	6. Berry
42. Social Constructivism	7. Champion
43. Murdoch	8. Gentrification
44. Hybridity	9. Phillips
45. Post Rural	10. Smith
46. Pratt	11. Back to Land
47. Heley & Jones	12. Halfacree
48. Marsden	13. Back to House
49. Biddulph	14. Wilbur
50. Lawrence	15. Productivity
51. Massey & Jess	16. Consumption
52. Cloke	17. Remote Rural
53. Silva, Figueiredo, Eusébio & Carneiro	18. Paniagua
54. Verheij	19. Chi & Marcouiller
55. Cultural Turn	20. Leibert & Wiest
56. Moscovici	21. López-i-Gelats, Tàbara & Bartolomé
57. Lemke	22. Isserman, Feser & Warren
58. Lay Discourse	23. Green & Deller
59. Adriansen	24. Representation
60. Fish & Agg	25. Multiple
61. Saugeres	26. Meijering, van Hoven & Huigen
62. Van Dam, Heins & Elbersen	27. Rurality
63. Svendsen	28. Discourse
64. Milbourne & Widdowfield	29. Moral
65. Frouws	30. Grounded theory
66. Agri-ruralism	31. Crang
67. Utilitarianism	32. Q-methodology
68. Hedonism	33. Rye
69. Conservationist	34. Newby
70. Entrepreneurial	35. Ferdinand Tönnies
71. Agriculturalist	36. Gemeinschaft
72. Endogenous Development	37. Gesellschaft
	38. Mormont

کتاب‌نامه

- Berry, B. J. (1976). The counter urbanization process: urban America since 1970 (Vol. 11, pp. 17-30). Beverly Hills, CA: Sage Publications.
- Biddulph, R. (2015). Limits to mass tourism effects in rural peripheries. *Annals of Tourism Research*, 50, 98-112.
- Champion, A. G. (1989). Counter urbanization: the changing pace and nature of population de concentration.
- Chi, G., & Marcouiller, D. W. (2013). In-migration to remote rural regions: The relative impacts of natural amenities and land develop ability. *Landscape and Urban Planning*, 117, 22-31.
- Cloke, P. (2003). *Knowing ruralities*. Country visions, 1-13.
- Cloke, P. (2006). Conceptualizing rurality. *Handbook of rural studies*, 18-28.
- Cloke, P., Milbourne, P., & Widdowfield, R. (2001). Homelessness and rurality: exploring connections in local spaces of rural England. *Sociologia Ruralis*, 41(4), 438-453.
- Frouws, J. (1998). The contested redefinition of the countryside. An analysis of rural discourses in the Netherlands. *Sociologia Ruralis*, 38(1), 54-68.

9. Green, G. P., Deller, S. C., & Marcouiller, D. W. (Eds.). (2005). *Amenities and rural development: theory, methods and public policy*. Edward Elgar Publishing.
10. Halfacree, K. (2007). Rural space: constructing a three-fold architecture. *Handbook of rural studies*, 44-62.
11. Halfacree, K. H. (1993). Locality and social representation: space, discourse and alternative definitions of the rural. *Journal of Rural Studies*, 9(1), 23-37.
12. Halfacree, K. H. (1995). Talking about rurality: social representations of the rural as expressed by residents of six English parishes. *Journal of Rural Studies*, 11(1), 1-20.
13. Isserman, A. M., Feser, E., & Warren, D. E. (2009). Why some rural places prosper and others do not? *International Regional Science Review*, 32(3), 300-342.
14. Jones, O. (1995). Lay discourses of the rural: developments and implications for rural studies. *Journal of Rural Studies*, 11(1), 35-49.
15. Lawrence, M. (1997). Heartlands or neglected geographies? Liminality, power, and the hyperreal rural. *Journal of Rural Studies*, 13(1), 1-17.
16. Leibert, T., & Wiest, K. (2016). The interplay of gender and migration in Europe's remote and economically weak rural regions: Introduction to a special issue. *Journal of Rural Studies*, (43), 261-266.
17. Lemke, J. L. (1995). *Textual Politics: Discourse and Social Dynamics* Taylor & Francis. Inc. Bristol, PA Google Scholar.
18. Marsden, T. (2003). *The condition of rural sustainability*. Uitgeverij Van Gorcum.
19. Massey, D. B., & Jess, P. M. (1995). *A place in the world? Places, cultures and globalization*.
20. Meijering, L., van Hoven, B., & Huigen, P. (2007). Constructing ruralities: The case of the Hobbitstee, Netherlands. *Journal of Rural Studies*, 23(3), 357-366.
21. Mormont, M. (1990). Who is rural? or, how to be rural: towards a sociology of the rural. *Rural Restructuring. Global processes and their responses.*, 21-44.
22. Murdoch, J. (2003). Co-constructing the CHAPTER15 countryside: hybrid networks and the extensive self. *Country Visions*, 263.
23. Nelson, P. B. (2001). Rural restructuring in the American West: Land use, family and class discourses. *Journal of rural studies*, 17(4), 395-407.
24. Newby, H. (1980). *Green and pleasant land? Social change in rural England*. Penguin Books Ltd.
25. Paniagua, A. (2014). Rurality, identity and morality in remote rural areas in northern Spain. *Journal of Rural Studies*, 35, 49-58.
26. Phillips, M. (1993). Rural gentrification and the processes of class colonisation. *Journal of Rural Studies*, 9(2), 123-140.
27. Phillips, M., Fish, R., & Agg, J. (2001). Putting together ruralities: towards a symbolic analysis of rurality in the British mass media. *Journal of Rural Studies*, 17(1), 1-27.
28. Rye, J. F. (2006). Rural youths images of the rural. *Journal of Rural Studies*, 22(4), 409-421.
29. Saugerés, L. (2002). The cultural representation of the farming landscape: masculinity, power and nature. *Journal of Rural Studies*, 18(4), 373-384.
30. Silva, D. S., Figueiredo, E., Eusébio, C., & Carneiro, M. J. (2016). The countryside is worth a thousand words° Portuguese representations on rural areas. *Journal of Rural Studies*, 44, 77-88.

31. Smith, D. P. (2002). Extending the temporal and spatial limits of gentrification: a research agenda for population geographers. *International Journal of Population Geography*, 8(6), 385-394.
32. Stockdale, A., Findlay, A., & Short, D. (2000). The repopulation of rural Scotland: opportunity and threat. *Journal of Rural Studies*, 16(2), 243-257.
33. Svendsen, G. L. H. (2004). The right to development: construction of a non-agriculturalist discourse of rurality in Denmark. *Journal of Rural Studies*, 20(1), 79-94.
34. Van Dam, F., Heins, S., & Elbersen, B. S. (2002). Lay discourses of the rural and stated and revealed preferences for rural living. Some evidence of the existence of a rural idyll in the Netherlands. *Journal of Rural Studies*, 18(4), 461-476.
35. Verheij, R. A. (1996). Explaining urban-rural variations in health: a review of interactions between individual and environment. *Social Science & Medicine*, 42(6), 923-935.
36. Wilbur, A. (2014). Back-to-the-house? Gender, domesticity and (dis) empowerment among back-to-the-land migrants in Northern Italy. *Journal of Rural Studies*, 35, 1-10.
37. Woods, M. (2005). *Contesting rurality: Politics in the British countryside*. Ashgate Publishing Ltd.
38. Woods, M. (2009). Rural geography: blurring boundaries and making connections. *Progress in Human Geography*, 33(6), 849-858.

